

Рівненський державний гуманітарний університет

Факультет філології

Кафедра стилістики та культури української мови

Дипломна робота

на здобуття освітнього ступеня магістра

**ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ СЛОВНИКІВ)**

Виконала студентка VI курсу групи У-61

спеціальності 014 Середня освіта

(українська мова і література)

Кушнерик Катерина Миколаївна

Керівник – канд. філол. наук, в.о. доц.

Мушировська Наталія Володимирівна

Рецензент – канд. філол. наук, доц.

Ричагівська Юлія Євстахіївна

Рівне – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФРАЗЕОЛОГІЇ ЯК НАУКИ	7
1.1. Предмет фразеології, визначення фразеологічної одиниці у мовознавчій літературі.....	7
1.2. Типи мотивації фразеологічних одиниць.....	18
1.3. Лінгвокультурна специфіка фразеологізмів та проблеми перекладу.....	22
Висновки до I розділу	27
РОЗДІЛ II. ГРУПИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЗА ПОХОДЖЕННЯМ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ ТА ЇХ МОТИВАЦІЯ	30
2.1. Фразеологічні одиниці української мови, проблеми їх класифікації	30
2.2. Джерела походження українських фразеологізмів, їх мотивація	34
2.3. Фразеологічні одиниці англійської мови, проблеми їх класифікації	46
2.4. Джерела походження англійських фразеологізмів, їх мотивація	50
Висновки до II розділу	699
РОЗДІЛ III. ЗІСТАВЛЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛІ	73
3.1. Фразеологізми у мовленні учнів та вироблення умінь послуговуватися фразеологією у процесі вивчення української мови	73
3.2. Національна фразеологія в іншомовному зіставленні у процесі навчання української мови.....	78
Висновки до III розділу	82
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	99
ДОДАТКИ	100

ВСТУП

Відомо, що культура та менталітет народів відбиваються у мові, а особливо у фразеологічних одиницях (ФО), адже вони є конденсованими мовними одиницями, де акумулюється багатовікова мудрість народу. І тому наше дослідження типологічного аспекту фразеологічних одиниць є актуальним у сучасному мовознавстві. Фразеологічні одиниці посідають одне з важливих місць в лексичній системі української і англійської мов. Вивчення їх стилістико-функціональних, структурних та семантичних аспектів завжди було в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних вчених.

Фразеологія – це розділ мовознавства, який давно привертає увагу дослідників, оскільки він містить найбільш суперечливі погляди на деякі мовознавчі аспекти, починаючи з визначення обсягу, структури, семантики фразеологічних одиниць та інше. Фразеологія – невичерпне та складне явище, яке спричинене різними напрямками дослідження.

Формуванню фразеології як науки сприяли праці лінгвістів (Ф. Буслаєв, І. Срезневський, О. Потебня, П. Фортунатов, О. Шахматов, Л. Щерба, Л. Булаховський). Їх праці містять спостереження щодо семантики та граматичних особливостей стійких сполучень слів, думки про характер їх стійкості та відтворюваності. Дослідники О. Бабкін, Л. Ройзензон, І. Білодід, В. Архангельський, В. Жуков, Л. Скрипник, І. Чередніченко та багато інших зробили значний внесок у розробку практичних та теоретичних питань фразеології. Наукові основи класифікації фразеологічних одиниць розробили І. Анічков, Л. Булаховський, В. Виноградов, М. Шанський, Б. Ларін, А. Кунін, Г. Удовиченко.

Актуальність теми. Залучення інформації про шляхи мотивації фразеологізмів в процесі вивчення фразеології двох мов є суттєвим для встановлення особливостей національної специфіки фразеологізмів та їх зіставлення. Мотивація відіграє вирішальну роль для аналізу механізмів їхнього утворення, можливостей їхнього використання та розуміння. Актуальність вивчення цього питання продиктована загальним вектором

сучасних лінгвістичних, психолінгвістичних і культурологічних студій щодо дослідження того, як загальнолюдські та національно специфічні алгоритми мислення та категоризації дійсності відображаються в фразеологічному фонді мови.

Мета роботи – дослідити особливості фразеологічних одиниць сучасної української та англійської мови щодо походження та мотивації та здійснити їх порівняльний аналіз.

Завдання дослідження:

- опрацювати наукову літературу за темою дослідження;
- описати основні погляди на проблему мотивації фразеологічних одиниць у лінгвістичній науці;
- дослідити фразеологічний склад англійської та української мов на матеріалі фразеологічних словників, покласифікувати фразеологізми сучасної англійської та української мов з точки зору їх походження та мотивації;
- здійснити зіставний аналіз дібраного лінгвістичного матеріалу;
- здійснити спостереження над лінгвокультурною специфікою фразеологізмів та з'ясувати її значення для завдань перекладу;
- запропонувати шляхи підвищення фразеологічної грамотності учнів.

Матеріалом джерельної бази дослідження слугує картотека, укладена методом загальної вибірки на основі фразеологічних словників (Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К.Т. Баранцев. – 2-ге вид., випр. – Київ : Т-во «Знання», КОО, 2005. – 1056 с.; Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Київ : Освіта, 1998 та ін.), що складається з 360 українських та 247 англійських фразеологічних одиниць.

Об'єкт дослідження – фразеологічний склад української та англійської мов на матеріалі фразеологічних словників.

Предметом дослідження є типи українських та англійських фразеологізмів за походженням і мотивацією на матеріалі фразеологічних

словників.

Методами дослідження є: метод суцільної вибірки, описовий, порівняльно-зіставний метод, кількісний.

Теоретична цінність роботи. Теоретичне значення нашої роботи полягає в узагальненні теоретичного матеріалу, на основі якого встановлюються особливості мотивації фразеологізмів, формуються уявлення про культуромовні особливості української та англійської фразеології.

Практична цінність роботи. З точки зору практичної цінності роботи матеріал дослідження може бути використаний в школі на уроках української мови при вивченні лексики та фразеології (в тому числі для розгляду запозичень з англійської мови), стилістики, а також на уроках української літератури при вивченні творів, у яких зустрічаються фразеологізми. У вищих навчальних закладах матеріал дослідження може бути залучений на заняттях з мовознавчих та літературознавчих дисциплін.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що в ній звертається увага на мотивацію фразеологізмів, здійснено спробу розподілити англійські та українські фразеологізми на групи за критерієм того, як вони мотивовані. Для цього було здійснено аналіз джерел, з яких вони походять.

Апробація дослідження. Результати магістерської роботи були обговорені на засіданні кафедри стилістики та культури української мови РДГУ (протокол № 19 від 21 грудня 2020 р.); виголошені на секційних засіданнях Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Пріоритети філологічної освіти» (14 травня 2019 р., м. Рівне), I Всеукраїнської науково-методичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених «Професійна підготовка майбутніх учителів» (5 квітня 2019 р., м. Луцьк) та XII Міжнародної науково-практичної конференції «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (16 травня 2019 р., м. Рівне).

Окремі положення магістерського дослідження представлені у статті: Кушнерик К. М. Особливості походження фразеологізмів, їх лексичний

шлях // Пріоритети філологічної освіти: зб. наук. пр. студентів магістрантів філологічних спеціальностей закладів вищої освіти Рівненщини, учнів відділення філології та мистецтва РМАНУМ – Рівне-Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2019 – Вип. 7 – с. 62–64.

Структура магістерської роботи зумовлена її метою і завданнями. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (103 позиції), списку використаних джерел (12 позицій) та додатків. Загальний обсяг дослідження становить 120 сторінок, з яких 88 – основного тексту.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФРАЗЕОЛОГІЇ ЯК НАУКИ

1.1. Предмет фразеології, визначення фразеологічної одиниці у мовознавчій літературі

Українська та англійські мови мають велику кількість фразеологізмів, які надають їм влучності, виразності, образності та емоційності, передають неповторний національний колорит. Стійкі словосполучення посідають важливе місце в лексичній і граматичній системах обох мов.

Темою дослідження є стійкі фрази з двох і більше слів, які створюють смислову цілісність і копіюються як готові мовні формули в процесі мовлення. Їх частіше називають фразеологічними одиницями. Вони мають багато функцій, завдяки чому ми можемо розглядати їх як незалежні мовні одиниці, відмінні від інших мовних одиниць. Отже, фразеологічна одиниця (ФО) – це лексико-граматична єдність двох та більше різнооформлених компонентів, граматично організована моделлю словосполучень чи речень, що мають цілісне значення та відтворюються в мові за традиціями, автоматично [49, с. 401].

Наукова систематизація різнорідних фразеологічних матеріалів – одне з актуальних завдань фразеології як мовознавчої дисципліни. Вчені спираються на різні ознаки фразеологічних одиниць, дотримуючись принципів (семантичних, граматичних, генетичних тощо), пропонують ряд класифікаційних схем, що використовуються у теоретичній і методичній літературі.

Фразеологія посідає важливе місце в системі усіх сучасних мов. На це впливають різні фактори, наприклад, саме за допомогою фразеологізмів є можливість передати всю різноманітність процесів, що мають місце в житті. Фразеологізми, зокрема прислів'я, які часто передають народну мудрість, історію, культуру народу, є важливий фактор функціональної ілюстративності відображуваних явищ, різними культурними джерелами їх

з'ясування. Фразеологічні одиниці у їх різновидах є свідченням не тільки багатства мови, але її об'ємності та точності. В мовних. стилях фразеологізми знаходять більш широке застосування, хоча і в кожному випадку проявляються у певних різновидах.

Розуміння самої суті фразеологізмів вимагає чіткого ознайомлення з питанням саме історії та етимології фразеологічних одиниць, їх диференційних ознак та проблем фразеологічного рівня мови. Розглядаючи фразеологічні звороти як одиниці, що виражають смислову єдність, особливості стилю, в якому вони використовуються, їх естетичні характеристики повинні враховуватися (як і при розгляді слів). Фразеологізми – це скарбниця народної мудрості, невичерпне джерело народних знань про людське життя та природу, що прийшло з давніх часів, передавалося з вуст в уста, висловлювало думки та погляди людей тощо.

Перші фразеологічні звороти сягають ще давніх часів. Їх можна знайти в найдавніших писемних пам'ятках – «Іліаді», «Одіссеї» Гомера, в біблійних писаннях, у «Слові про похід Ігоря на половців» та інших пам'ятках.

Фразеологічні звороти, які виникли у давні часи, зберігаються і вживаються у мовах також і сьогодні. Проте значення їх компонентів змінилося; змінилося і сприйняття значення звороту – одиниці в цілому, і їх розгляд, зрозуміло, вимагає додаткової інтерпретації. Наприклад, *бити байдики, спалити мости, куй залізо, поки гаряче, один в полі не воїн* (4).

Інтерес до фразеологічних зворотів теоретиків і практиків базується на прагненні до глибокого вивчення явищ окремих мов. Фразеологія є важливою складовою мови, яка відкриває необмежені можливості у вивченні мов методом їх порівняння, де чітко виявляються загальні та специфічні риси. Це пояснює проблему. фразеологічних запозичень, знаходження у мові рідних та іноземних еквівалентів, що сягають спільного лінгвістичного джерела. Водночас їх аналіз відкриває шлях до виявлення залежностей характеру фразеологізмів від особливостей життя різних народів, способу їх мислення, інших культурно-історичних особливостей. При розгляді

фразеологічних зворотів слід враховувати джерела їх виникнення, серед яких, зокрема, такі фактори, як географічні і кліматичні. Таким чином, фразеологія – це наука, яка досліджує стійкі сполучення слів, які є семантично і структурно неподільні.

Яскраві приклади фразеографії у вітчизняній науці відображені в таких публікаціях. У 1864 році була видана книга М. Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше». Видатний український письменник І. Франко упродовж багатьох років займався збиранням і дослідженням українських прислів'їв та приказок. У Львові він видав тритомну працю «Галицько-руські народні приповідки», яка датується 1901-1910 рр. У Києві у 1964 р. було видано «1000 крилатих висловів української літературної мови» Коваль А. П. і Коптілова В. В. та «Фразеологічний словник» Батюка Н. О.. У 1993 р. вийшов «Фразеологічний словник української мови», що складається з трьох томів. Це перший академічний словник, що найповніше відображає загальноновживану фразеологію сучасної української мови. Значення фразеологічних одиниць ілюструється цитатним матеріалом. У словнику подається всебічна лексикографічна характеристика фразеологізмів. У 1998р. видруковано «Фразеологічний словник української мови» Ужченка В. Д. та Ужченка Д. В., які запропонували читачеві найуживаніші вирази української мови. Це короткий (близько 2 500 виразів) словник для широкого кола читачів. Стурбовані раціональним способом розміщення виразів та простотою використання словника, автори відмовились від алфавітного принципу подання фразеологізмів та обрали метод вкладеності з елементами структурно-граматичного принципу.

Перший англо-український словник уклав К. Т. Баранцев, який був виданий у 1969 р., що був перевиданий у 2005 році. Словник містить близько 30 000 англійських сталих словосполучень, серед яких є ідіоматичні вирази, прислів'я і приказки, «крилаті вислови» та інші фразеологічні одиниці. Після кожного виразу або звороту, розташованого в алфавітному порядку, наведено його український відповідник (переклад, аналог або еквівалент).

Переважна більшість фразеологічних одиниць словника ілюстрована прикладами з творів класиків і сучасних письменників.

Щодо англійської фразеографії, то в Англії та США видано низку англійських фразеологічних словників. Фразеологія знайшла широке відображення у багатьох словниках, наприклад, у серії оксфордських словників, в початковому словнику Хорнбі, в американському словнику «The Random House Dictionary of the English language» та інших. У 1967 р. видавництво «Радянська енциклопедія» випустило «Англійсько-русский фразеологический словарь», упорядником якого був А. В. Кунін. Словник вміщує 25 000 фразеологічних одиниць, які вживалися в англійській мові у ХІХ-ХХст. У словнику поряд із загальноживаними зворотами, які зустрічаються в розмовній мові, в творах американських і англійських класиків, сучасних письменників, а також у сучасній пресі вміщені і деякі рідкісні та застарілі вислови. Можна назвати й інші лексикографічні джерела: А. В. Кунін «Англійські ідіоми», «Фразеологія сучасної англійської мови»; В. К. Мюллер «Англо-русский словарь».

Поява цифрових технологій та розробка аналітичного програмного забезпечення ознаменувала новий етап лінгвістичних досліджень, в яких мільйони текстів можна зберігати в одному місці та обробляти автоматично, а сукупність таких текстів називається корпусом. З другої половини минулого століття лінгвісти проводили дослідження мовних корпусів для виявлення найбільш типових тенденцій у використанні мовних одиниць з огляду на їх лінгвістичне середовище.

На сьогодні відомі такі англомовні корпуси: Британський національний корпус (British National Corpus); Оксфордський корпус англійської мови (The Oxford English Corpus) – найбільший корпус у світі, який охоплює майже 2,5 мільярда слів англійської мови ХХІ століття, адже базується на матеріалах, зібраних зі сторінок Всесвітньої павутини; Банк англійської мови (The Bank of English, 650 мільйонів слів); корпус Коллінз (The Collins Corpus, 4,5 мільярди слів); Кембриджський корпус англійської мови (The Cambridge

English Corpus), декілька мільярдів слів.

Відомі корпуси української мови: Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК), Корпус української мови на лінгвістичному порталі MOVA-info, Український національний лінгвістичний корпус (Український мовно-інформаційний фонд НАН України), Паралельні українсько-російський та російсько-український корпуси Національного корпусу російської мови.

Отже, під фразеологією ми розуміємо розділ мовознавчої науки, у якому досліджуються лексично неподільні поєднання слів. Під фразеологією розуміють також сукупність властивих мові усталених висловів і зворотів. Розшифровка значень фразеологічних одиниць залежить від багатьох факторів. Іноді для цього потрібне етимологічне дослідження.

«Наука про фразу– фразеологія – як окрема дисципліна існує зовсім недавно. І це є характерним як для молодих наук, які перебувають на стадії «прихованого розвитку» [47, с. 125–149]. Тому немає загальновизнаного визначення ФО та єдиного переліку ознак, які можна використовувати для визначення ФО. Відповідно, чіткі межі фразеології як лінгвістичної науки ще не визначені чітко.

Понад двадцять визначень фразеологічної одиниці відомо в лінгвістиці, але жодне з них не знайшло загального визнання. Деякі лінгвісти справедливо вважають, що визначення фразеологічної одиниці є таким же складним, як і визначення слова. Ця складність полягає в тому, що, як і слову, так і фразеологізму важко встановити спільні ознаки, які можна було б віднести до кожного з них без винятку [23, с. 177].

Для визначення змісту фразеологічної одиниці необхідно встановити найбільш характерні її диференційні ознаки, які були би властиві лише фразеологізмам. Звичайно, якщо фразеологічна одиниця становить окрему одиницю мови, то вона може існувати в мові лише в єдності своєї форми та змісту і повинна відрізнятися своєю категоричною сутністю від усіх інших

подібних одиниць. Як же визначається фразеологічна одиниця у мовознавчій літературі?

Теорією фразеологічних утворень займався мовознавець М. М. Шанський. Він називав фразеологічні одиниці нерозкладними і відносив до них такі сполуки слів, які «складаються з двох або більше слів, становлять собою одне граматичне ціле або виступають у такій формі, що виключає можливість визнати їх взаємну залежність і не дає можливості визнати яке-небудь з них самостійним членом речення» [90, с. 72].

Термін «фразеологічна одиниця», уведений мовознавцем В. В. Виноградовим, слід використовувати для позначення тих сполук, які не утворюються в процесі мовлення, але відтворюються згідно традиції [20, с. 23]. Отже, відтворюваність, на думку мовознавця В. В. Виногорова, є головною ознакою фразеологізмів.

Мовознавець Н. Д. Бабич зазначає, що «фразеологічна одиниця – це відтворювана одиниця мови із двох і більше наголошуваних компонентів словесного характеру, фіксована (тобто константна) за своїм значенням, складом і структурою» [11, с. 42].

Мовознавець М. М. Шанський стверджує, що «для фразеологічних одиниць мови характерна цілісність, яка виникає в результаті послаблення лексичного значення слів цих її компонентів» [89, с. 9–18]. Також ці одиниці характеризуються такими ознаками: відтворюваність, надслівність, сталість у складі, у семантиці, у структурі.

Вченим, який вперше в історії мовознавства теоретично зрозумів фразеологічні явища, був Ш. Баллі [12, с.134-138]. Вчений розділяє фразеологічні звороти на серії (словосполучення, елементи яких зберігають незалежність і після розпаду функціонують як одиниці мови) і фразеологічні єдності (словосполучення, яким властива образна семантична ознака). У якості критерію встановлення об'єкта фразеології лінгвіст запропонував метод ідентифікації: єдність значення набуває прояву у ідентичності цілого виразу одному слову-ідентифікатору. Незважаючи на те, що, як показує

практика, далеко не всі ФО можуть бути замінені одним словом-ідентифікатором, тезис про фундаментальне значення семантичної ознаки ФО відіграє важливу роль у подальшому розвитку теорії фразеології (цит. за [56, с. 6–8]).

У характеристиках стійких словосполучень академік В. В. Виноградов виходить з того, що більшість людей говорить і пише за допомогою готових формул, кліше. «У системі сучасної літературної мови слова, більшою мірою, функціонують не як вільні, раптом зімкнуті і зчеплені окремі компоненти мови, а займають постійні місця в традиційних формулах» [20, с. 33]. Спираючись на погляди М. М. Шанського, вчений Л. І. Ройзензон головною ознакою фразеологічних одиниць вважає відтворюваність [63, с. 52].

На думку Б. О. Ларіна, накопичення ідіоматичності відбувається поступово. Вихідним матеріалом для ФО є вільні мовні звороти, повні за складом та безпосередньо за значенням. Першою умовою утворення ідіом є втрата реалій, яким відповідає словосполучення у своїй безпосередній номінативній функції. Вирішальним етапом перетворення звичайного в ідіоматичне словосполучення є його семантичне образне збагачення. Таким чином, мовознавець наголошує на важливості створення класифікацій ФО, які базуються на історичному принципі [49, с.125-149].

А. Г. Назарян вважає, що ФО – це роздільнооформлена одиниця мови, яка характеризується повним або частковим переосмисленням компонентів [56, с. 43-49]. Л. Г. Скрипник визначає ФО як «стійкі сполучення двох і більше слів, що створюють семантичну цілісність і відтворюються у процесі мовлення як готові словесні формули» [71, с. 69-73]. В. П. Жуков ФО називає «стійку роздільнооформлену відтворювану одиницю мови, наділену цілісним (або, рідше, частково цілісним значенням) і здатну сполучатися з іншими словами» [35 с. 56]. Л. Г. Авксентьев до головних ознак ФО відносить семантичну цілісність, метафоричність і роздільнооформленість [1, с. 13]

Усі ці міркування свідчать про наміри лінгвістів розробити об'єктивні критерії для визначення самого предмета фразеології та ще раз переконатися, що фразеологічні одиниці – це надзвичайно складні та суперечливі утворення.

На наш погляд, визначення фразеологічної одиниці, запропоноване дослідницею Л. Г. Скрипник, слід сприймати як робоче: «Стійкі сполучення двох і більше слів, що утворюють семантичну цілість і відтворюються у процесі мовлення як готові формули, називаються фразеологічними одиницями» [71, с.13].

Таким чином, вивчивши погляди вітчизняних та зарубіжних дослідників на об'єкт фразеології та особливості фразеологічних одиниць, можемо узагальнити, що ФО мають низку специфічних характеристик, зокрема: 1) цілісність значення, яке формується за рахунок переосмислення (повного або часткового) вільного словосполучення-прототипу; 2) роздільнооформленість, оскільки у складі ФО є два та більше слів; 3) стійкість, оскільки ФО притаманна відносна сталість структури та компонентного складу; 4) відтворюваність у мові, оскільки ФО як мовні одиниці не створюються, а відтворюються як готові словесні комплекси); 4) виконання номінативної функції (образне позначення фрагментів об'єктивної дійсності).

Фразеологічні одиниці можна вивчати у різних аспектах, але початковими, визначальними завжди будуть ті, що сприятимуть розкриттю основних ознак, що роблять фразеологізм фразеологізмом, що виділяють його в окрему одиницю.

Щоб розкрити саму сутність фразеологізмів, необхідно їх розглянути у порівнянні з іншими одиницями мови – словом, словосполученням, визначаючи спільні, загальні, та відмінні риси.

Якщо порівняти значення виразу *каламутити воду*, наприклад, у таких контекстах: «До самого вечора каламутили баграми воду у Пслі»; «І принесло ж цього Марка ще до закінчення війни, буде кому воду каламутити» (2), то

можна помітити, що він, при своїй зовнішній подібності, має різні значення. У першому випадку вираз має значення «робити воду каламутною, нечистою», а в другому – «вносити розлад, неспокій, підбурювати людей».

Отже, найважливішою ознакою фразеологізму є те, що фразеологічна одиниця має цілісне значення – результат тривалого процесу переносу рис вільного словосполучення.

У структурно-семантичному відношенні фразеологічні одиниці є складнішими утвореннями, ніж слова, оскільки значення фразеологізму виражається не одним словом, а обов'язковим поєднанням щонайменше двох компонентів. У сучасній мові можна виділити два структурно-семантичні типи фразеологічних одиниць. Одні з них мають один семантичний повнозначний елемент й можуть бути умовно названі «одновершинними». У інших, які подібні до складних слів, таких повнозначних компонентів не менше двох, але може бути і більше (*пор. every other day* «через день» – *one hund red horse powering* «машина потужністю в 100 кінських сил» (1). Такі фразеологічні одиниці можна умовно назвати «двовершинними» або «багатовершинними».

Визначення розрядів фразеологічних одиниць здійснюється на підставі співвіднесеності їх значення із значеннями певних частин мови, оскільки семантика фразеологізму не може проявлятися незалежно від граматичних властивостей. Фразеологічні значення дії, предметності, ознаки і т. ін. реалізуються відповідними семантико-граматичними розрядами фразеологізмів – дієслівних, іменних, прислівникових тощо. Наприклад, фразеологізм *байдики бити, дуба врізати* співвідносяться з дієсловом, на цій підставі відносимо їх до дієслівних; *біла ворона, велике цабе* – до іменних; *рукою подати, як кіт наплакав* (3) – до прислівникових. Це також є однією з диференційних ознак фразеологізмів.

О. В. Кунін визначив ФО як «стійкі сполучення лексем із повним або частковим переосмисленим значенням» [47, с. 8] та розробив детальну класифікацію ФО з урахуванням їх структурних, семантичних та функційних

особливостей. Серед.ФО виділено чотири класи: 1) номінативні ФО, до яких співвідносяться субстантивні, ад'єктивні та адвербіальні ФО, що мають структуру словосполучення і позначають об'єкти, явища, дії, стани та якості; 2) номінативно-комунікативні ФО, які включають дієслівні ФО зі структурою словосполучення чи речення для позначення дії чи стану; 3) вигуківі ФО зі структурою еліптичного речення для позначення емоцій та волевиявлення та модальні ФО, до яких включають одиниці різних структурних типів, об'єднані функцією вираження ставлення до висловлювань з точки зору достовірності, бажаності тощо; 4) комунікативні ФО зі структурою повного предикативного речення, які поділяються на прислів'я та приказки. Вибрані класи за різними структурно-семантичними ознаками поділяються на підкласи та категорії [45, с. 74]. Подібну класифікацію на матеріалі французької мови розробив А. Г. Назарян [56, с. 58–65]. Ці класифікації характеризуються складністю, громіздкістю та широким розумінням ФО, оскільки об'єктом фразеології є також прислів'я та приказки.

Ми будемо притримуватись думки А. В. Куніна, який вважав, що слід включати прислів'я і приказки у фразеологію сучасної англійської мови. На думку А. В. Куніна, «приказки і прислів'я – це комунікативні фразеологічні одиниці» [46, с. 251]: *there is no rose without at horn* – немає троянд без шипів; *crows do not pick crow's eyes out* – ворон ворону око не виклює [43, с. 251].

Визначення основних диференційних ознак фразеологічних одиниць дає можливість встановити обсяг усього предмета фразеології, а також розглядати фразеологічні одиниці як окремі самостійні одиниці мови, відмінні від слів, словосполучень, речень, а разом із тим як такі, що мають з останнім багато спільного. Виступаючи невід'ємною частиною вільного словосполучення, слово стає самостійною лексичною одиницею, тоді як у фразеологізмах воно втрачає зв'язок зі сферою семантичних і синтаксичних функцій та самостійного значення. Компонент фразеологізму не має можливості вступати в синтаксичні відношення зі словосполученнями чи

іншими словами.

Фразеологізми мають спільність із словосполученнями. Це полягає в тому, що ці одиниці мови – окремо оформлені. Якщо вільні комбінації завжди будуються в процесі мовлення відповідно до законів граматики, тоді фразеологізми відтворюються абсолютно автоматично.

Окремі типи фразеологічних одиниць мають досить багато спільних ознак з реченнями. Певні фразеологізми за своїми моделями генетично склалися із речень, наприклад: *молоко на губах не обсохло, полуда з очей впала* (7).

Незважаючи на публікації ряду важливих праць, досі ще недостатньо вивчені окремі питання фразеологічного рівня мови. Підтвердженням тому є думка мовознавця М. Ф. Алефіренка, що фраземи мають «право» бути одиницею самостійного рівня у мовній структурі на тій підставі, що синтагматичні зв'язки словосполучень і лексем мають не мовний, а мовленнєвий характер, а також вони можуть вступати в синтагматичні відношення із синтаксичними одиницями (словосполученнями і частинами складного речення), і лише тоді слід було б виділяти й неіснуючий синтаксично-фразеологічний рівень [7, с. 42].

Як бачимо, мовознавець М. Ф. Алефіренко довів, що фраземи, які характеризуються спільними для всіх одиниць мови і своєрідними синтагматичними й ієрархічними властивостями, становлять самостійний структурний рівень [8, с. 54].

Мовознавець Г. М. Удовиченко зосередив свою увагу на такій проблемі фразеології, як прогресивна і регресивна деривація в системі фразеологічних одиниць [78, с.12].

Мовознавці В. В. Виноградов і М. М. Шанський свої праці присвятили систематизації фразеологічних одиниць на основі семантичного принципу.

Дослідник О. І. Молотков розробив класифікацію фразеологічних одиниць за основі граматичного принципу.

Отже, утворення фразеологічних одиниць – це тривалий історичний процес, який характеризується об'єктивними закономірностями розвитку мови. Фразеологізми мають спільні ознаки зі словами та вільним словосполученням, але відрізняються своєю природою утворення.

Структурні відношення словосполучень до одиниць інших рівнів мови виявляються в тому, що всі вони побудовані за моделями словосполучень та речень. Отже, і в конструктивному відношенні фраземи послідовно виникають унаслідок фразеологізації синтаксичних одиниць – словосполучень і речень, які у відповідному лексичному наповненні виступають дериваційною базою фразем [11, с. 44]. І, нарешті, рівневий статус фразем визначається специфічними властивостями їх семантики.

Так, наприклад, первинна просторова семантика синтаксичної моделі «на+знах. відм.», взаємодіючи із трансформованим лексичним значенням іменників, зумовлює різні обставинні значення фразем: *на око* «приблизно», *на зубок* «дуже добре» (2) тощо. Фразеологічне значення є окремою семантичною категорією, яка разом із синтаксичними і структурними факторами визначає ступінь рівня організації фразем.

Фразеологічні одиниці мають певну форму та свій зміст. Вони мають свої особливості: відтворюваність, граматичні категорії, склад компонентів. Сукупність усіх мовних одиниць, що характеризуються диференційними ознаками, становить предмет і обсяг фразеології як важливої дисципліни.

1.2. Типи мотивації фразеологічних одиниць

Мотивація фразеологічних одиниць має вирішальне значення для аналізу їх утворення, а також можливостей використання і розуміння. Проблема мотивації зародилася у концепції В. фон Гумбольдта про внутрішню форму слова. Першим обґрунтував внутрішню форму фразеологічних найменувань О. О. Потебня, на думку якого «внутрішня форма стійкої сполуки пов'язана зі значенням і структурою вільного сполучення як бази фразеотворення з огляду на той спосіб вираження ідеї,

що зумовила втілення нового значення саме в такій, а не в іншій зовнішній формі» [50, с.184]. Під внутрішньою формою у фразеологізмах розуміється наявність особливої метафоричної образності та експресивності у вираженні за допомогою мови типових повторюваних явищ, фактів, ситуацій.

У лінгвістиці проблема мотивованості мовних знаків залишається однією з найскладніших та найменш досліджених. У наш час мовні явища інтерпретуються не лише з погляду їх місця і ролі у системі мови, а й з точки зору їх обумовленості екстралінгвістичними (культурними, соціальними, когнітивними) чинниками.

У лінгвістиці існують різні підходи до визначення поняття мотивації. Так, В. М. Комісаров визначає її як «знак значення», Р. А. Будагов як «усвідомленість внутрішньої форми», у той самий час як «зв'язуючий асоціативно-образний ланцюжок між денотативним, сигніфікативним значенням ідіоми» визначає її О. П. Дмитренко [32, с. 110], під мотивацією у межах когнітивно-ономасіологічного підходу О. Селіванова розуміє «наскрізну лінгвопсихоментальну операцію процесу і механізмів творення номінативної одиниці для встановлення семантичних і формальних відношень між мотиваційною ознакою і похідною номінативною одиницею на підставі зв'язків різних компонентів структури знань про позначуване у свідомості носіїв конкретної мови» [92, с. 228].

Т. З. Чередниченко зазначає: «Вторинність ідіом є нічим іншим як мотивованістю цих мовних знаків, що складаються з одиниць мови» [87, с. 110]. Мотивація є динамічним явищем і розглядається у тісному зв'язку з внутрішньою формою, що лежить в основі мотивації значення фразеологічної одиниці. Відповідно до внутрішньої форми, що має синхронічну та діахронічну глибину, розмежовують також синхронічну та діахронічну мотивацію. Синхронічна спирається на сучасне асоціативно-образне представлення, а діахронічна як екстралінгвальна породжується причинами забуття конкретних звичаїв, а як внутрішньолінгвальна

обумовлена наявністю у складі фразеологізмів архаїчної, жаргонної, діалектної лексики.

Більшість фразеологізмів є семантично мотивованими. На відміну від слів, мотивованість фразеологізмів є ситуативною, тобто в основі фразеологізму лежать цілком зрозумілі, конкретні життєві ситуації, що вказують на інші ситуації, за допомогою яких індивід називає предмети чи явища, висловлює свої емоції чи ставлення. Така мотивованість може ґрунтуватися як на цілком вірогідних ситуаціях, так і на ситуаціях абсурдних і нереальних.

Значна кількість фразеологізмів відзначається тим, що вони мають лише ідіоматичне образне значення (зокрема, в основі їхньої семантики може лежати образне порівняння); відповідно, вони, на відміну від розглянутих типів, не мають корелятивних вільних словосполучень із дослівним змістом, на основі якого й виникає вторинне фразеологічне значення [36, с. 93].

Учені Д. Добровольський та Е. Пірайнен виокремили такі типи мотивації ідіом: метафорична з її підтипами (в тому числі узуальна гра слів), символічна, інтертекстуальна, індексальна та змішаний тип [60, с. 43].

Окремі мовознавці [32, с. 110], виділяють такі типи мотивацій фразеологічних одиниць:

- 1) конкретно-образна мотивація, що базується на конкретному речовому образі, який можна уявити;
- 2) мисленнєва мотивація, що усвідомлюється внутрішнім поглядом, як метафоричне порівняння;
- 3) мотивованість компонентом чи компонентами з символічним значенням, передовсім, символи-архетипи, фіто-зоо-, кольоросимволи;
- 4) мотивованість немовними знаками (матеріальними немовними об'єктами, іконічними знаками);
- 5) фоносемантична мотивація, що включає асонанс, алітерацію, оноματοпею, парономазію, риму, метр, повтор;

6) синтаксична мотивація, яка може виявлятися у зміні порядку слів, що пов'язано із структурно-синтаксичною організацією фразеологічних одиниць і підтримкою їх гештальт-структури;

7) мотивація країнознавчого чи етимологічного типу, початкова, первинна, яка передбачає етимологічні розвідки;

8) мотивація на основі текстів та наративів (Біблія, давньогрецька та давньоримська міфологія, літературні та фольклорні тексти тощо);

9) комбінована мотивація – тобто взаємодія кількох мотивацій.

Узагальнюючи принципи мотивації ФО, учені вирізняють здебільшого три групи ФО: «інтертекстуальні, світоглядно й культурно детерміновані та такі, що мотивовані метафорою та грою слів» [32, с. 109]. Саме поділ на ці основні групи ми будемо використовувати як робочу класифікацію для виділення мотиваційних груп досліджуваних фразеологічних одиниць української та англійської мов.

Інтертекстуальні фразеологізми беруть початок від конкретних наративів (письмового чи усного характеру). Джерела таких фразеологізмів – літописи, хроніки, твори національної та античної літератур, життєписи, Біблія, фольклорні джерела.

Світоглядно і культурно детерміновані фразеологізми з'являються на основі певних традицій, звичаїв та народних уявлень. «Вони детерміновані світоглядом членів мовної спільноти, котра створила фразеологізм, і базуються на тому, у який спосіб члени мовної спільноти сприймають світ» [99, с. 23]. Вони виникають з концептуальних моделей і логічних закономірностей категоризації дійсності членами лінгвокультурної спільноти, відображаючи їх у мові.

Метафоричним типом мотивації утворюється значна частина фразеологізмів, сюди може бути віднесена також гра слів, направлена на досягнення комічного ефекту.

Отже, дослідження мотивації значення фразеологічних одиниць дає підстави стверджувати, що мотивація є одним з головних компонентів

цілісного фразеологічного значення, оскільки його мотивує, розкриває і формує. Розкриття мотивації дає глибокі уявлення про картину світу та спосіб сприйняття конкретної лінгвокультурної спільноти у певний період її існування.

1.3. Лінгвокультурна специфіка фразеологізмів та проблеми перекладу

В українській мові є велика кількість фразеологізмів, що надають їй виразності, образності та емоційності, влучності, передають специфічний національний колорит. Стійкі словосполучення займають важливе місце як в лексичній, так і в граматичній системах сучасної української мови. Вивчення фразеологізмів з лінгвокультурної точки зору має актуальне значення. «Сукупність фразеологічних одиниць мови – її фразеологія – передає неповторний національний колорит. І якщо мову можна порівняти з тканиною мислення, то фразеологізми – це її дорогоцінні нитки, які надають тканині своєрідного, неповторного забарвлення, блиску» [31, с. 132].

Сучасна лінгвокультурологія характеризується тенденціями до вивчення культурної семантики мовних знаків, у тому числі фразеологічної, яка формується при взаємодії мови й культури. Лінгвокультурний підхід у фразеології ґрунтований на тому, що певна національна культура свої ціннісні значення втілює у мові з її універсальністю в окресленні світу; мова сприяє передачі та збереженню як всенародного надбання загальних культурних цінностей. Загально визнано, що фразеологічна структура мови якнайяскравіше відображає особливості світогляду людей та окремих народів. Прояви національної культури передає більшість фразеологічних одиниць. На думку В. Телії, фразеологія є «дзеркалом, в якому лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самосвідомість» [76, с. 9].

Лінгвокультурний аспект наукових досліджень мови передбачає розгляд наслідків впливу на систему мови звичаїв, побуту, вірувань, обрядів,

менталітету й культури етносу. Такі дослідження вказують на тісний зв'язок мови і культури. Останні десятиліття цей аспект вивчення фразеології розкривають у своїх роботах дедалі більше мовознавців (А. Вежицька, М. Алефіренко, Д. Гудков, В. Маслова, В. Телія, Д. Добровольський, В. Жайворонок, В. Мокієнко, О. Селіванова, В. Ужченко та ін.).

На думку В. Д. Ужченка, великий культурно-національний потенціал мають фразеологізми, що містять соціолінгвістичні, етнографічні та країнознавчі особливості. Отже, ключ до розуміння етнокультурного коду, носіями якого є популярні народні фразеологізми, полягає у відтворенні тих етноситуацій, які їх вербалізують у словесно-знаковій формі, описуючи суть предметної серії таких етноситуацій [81, с.43-48].

Віповідно до звичаїв, народ пізнається не тільки в сучасному, а і в його історичному минулому. У давнину існували різні народні вірування (повір'я) та подібні звичаї, шептання, замовляння, ворожіння, віщування. Таке первісне втілення світосприймання наших предків у рухи і дії, які сповнені чарівності давньої народної поезії, пісні, природного гумору, жартів, дотепу служило зміцненню людських взаємин, виробленню своєрідного світоглядного зв'язку людини з природою. Наприклад, обряди поховання пов'язані з фразеологізмом: **сходитися на грушку** (грушка – ігри при небіжчикові (переважно молоді) [21, с. 49]: Легіні і дівчата **сходилися на «грушку»** / Уклякали коло тіла, відшіптували молитви, а потому борзо смуток скидали і в хоромях гралися жмурка...[24, с. 49]:

О. В. Дехтярьова зазначає: «Формування фразеологічного фонду мов є залежним від багатьох обставин : історичного, соціального та культурного розвитку суспільства, матеріально-побутового, звичаєвого та духовного життя того чи іншого народу. Переважна кількість діалектних фразеологізмів, засвідчених письменниками, становить їх виразну територіальну ознаку та вказує на реалії життя народу, принаймні для вказаного часу» [26, с. 132]. Можна навести приклади: *ходити льонтом, бути в супрязі, тримати сервус, іти / піти (пускати, викликати) на бубен*

(бубень), іти в дат, іти на симбрілю (цимбрилю) (2).

Важливу роль, на наш погляд, для формування мовної картини світу відіграє фразеологія, оскільки культурно-національне світосприйняття втілене в образному змісті складу фразеологізмів. Саме тому фразеологія стала предметом міждисциплінарних досліджень, серед яких лінгвокультурологія, когнітологія, лінгвістична семантика. Не даремно ці образи і стереотипи зберегли своє значення і актуальність, закріпилися в свідомості людей, були зафіксовані у словниках. Цьому послужили близькість образного змісту фразеологічних одиниць до поглядів народу, їх яскравість і точність у висловленні думки. Як відзначає В. Н. Телія, «самі фразеологічні одиниці набувають ролі культурних стереотипів» [76, с. 48]. У мові закріпилися і набули значення фразеологізмів саме ті звороти, які асоціюються з культурно-національними еталонами. За системою фразеологічних одиниць стоїть культура [76, с. 49].

Процес перекладу фразеологізмів належить до складних і суперечливих завдань у теорії та практиці перекладу. Адже саме цей процес вимагає від перекладача величезної відповідальності, уважності, творчих пошуків, знання граматичних особливостей мов, інтелектуальної майстерності та оригінальності авторського стилю. Переклад фразеологізмів набуває важливого значення в умовах особливої еміграції та всесвітнього наукового розвитку, що висвітлює національний колорит мови, її рух і науковий прогрес у світі. Майже точний переклад фразеологізмів недостатній і не завжди доречний, необхідно враховувати авторський стиль, відображення національного мислення та традицій цієї країни [84, с.131].

Склад мов, кількість етимологічних, граматичних особливостей і фразеологічних одиниць постійно зростає та видозмінюється, тому виникає потреба в нових дослідженнях складу мов та їхніх одиниць. А. В. Федоров стверджує, що «в період небувалого розширення масштабів перекладацької діяльності – не тільки з новою силою загострився інтерес до неї, а й постала все чіткіше усвідомлювана необхідність науково систематизувати й

узагальнити результати величезного практичного досвіду, накопиченого в цій сфері, як і дані критичної думки письменників і вчених минулого й сучасності» [84, с. 15].

Англійська мова – одна з найпоширеніших у світі. Вона залишає відбиток, пов'язаний зі складною історією розвитку і сучасними процесами розвитку науки й техніки, яка кожного року закарбовується в лексиці всіх мов світу.

Більшість лінгвістів, починаючи з античних часів, виокремлює два типи перекладу, які можна застосувати:

1. Точний переклад фразеологізмів із повним збереженням їхньої структури. У зв'язку зі збігом законів мислення у всіх народів та існуванням близьких взаємовідносин і уявлень, навіть у мовах, які структурно відрізняються одна від одної, можуть створюватися однакові чи близькі фразеологічні одиниці.

Краще пізніше, ніж ніколи. – Better late than never (1).

Тримай друзів близько, а ворогів ще ближче. – Keep your friends close and your enemies closer (1).

Стару собаку новим трюкам не навчиш. – You can't teach an old dog new tricks (1).

Від долі не втечеш. – There is no flying from fate (1).

No time like the present. (Don't put off till tomorrow what you can do today.) – Не залишай на завтра те, що можна зробити сьогодні (1).

Утім, точний переклад не завжди може бути адекватним або еквівалентним. Отже, виникає потреба часткової зміни.

2. З частковою зміною значення чи форми фразеологічних одиниць оригіналу:

У сім'ї не без виродка. – There's a black sheep in every flock (1).

Краще один раз побачити, ніж сто раз почути. – A picture is worth a thousand words (1).

Коли рак на горі свисне. – When pigs fly (1).

3. Можливість перекладу фразеологізмів шляхом підбору до оригіналів фразеологізмів їхніх співвідносних аналогів у мові перекладу.

Л. П. Сміт наголошує, що найбільш цікавими є аномалії в мові, які суперечать законам та їх порушують, підкреслюючи, що «аномалії бувають двох родів: із порушенням правил граматики або законів логіки» [73, с. 22]. З цих причин ідіоми пояснити неможливо, отож їх треба лише запам'ятовувати. «Ідіоми – це маленькі іскорки життя й енергії в нашій мові; вони схожі на вітаміни в нашій їжі, які покращують її корисні поживні якості; мова, позбавлена ідіом <...> стає безбарвною, позбавленою смаку і нудною. Краще мова з деяким домішком іноземних ідіом, ніж мова зовсім без них» [73, с. 172]. При перекладі вони сприймаються як мовні лакуни – відсутність у певній мовній лексичній системі слова для передання того чи іншого поняття.

Cry over spilt milk (9) – не варто засмучуватися через те, що вже не повернути (плакати за збіглим молоком).

You can not judge a book by its cover (9) – буквально: «ви не можете обрати книгу за обкладинкою» – використовують, коли хочуть сказати, що не варто приймати рішення на підставі тільки видимих, зовнішніх факторів.

Cost an arm and a leg (9) – про високу вартість речі (буквальний переклад: коштує руки та ноги). Ідіома допомагає висловити обурення з приводу завищених цін в магазині або в невеликій сувенірній крамничці під час екскурсії.

Break a leg – ні пуху, ні пера (9). Не дивуйтеся, якщо ви, вирушаючи на співбесіду або іспит, почуєте навздогін підбадьорююче «Break a leg» – друзі зовсім не бажають, щоб ви зламали ногу.

Питання трансформації перекладу вивчалось багатьма лінгвістами в різних мовах. На думку О. Д. Швейцера, термін «трансформація» використовують у перекладознавстві в метафоричному сенсі. Насправді йдеться про відносини між вихідними і кінцевими мовними виразами, про заміну в процесі перекладу однієї форми вираження іншою, яку ми образно

називаємо перетворенням або трансформацією. Таким чином, перекладацькі трансформації є, по суті, міжмовними операціями «перевираження» значення [91, с. 79].

Отже, вивчаючи фразеологію різних мов, ми не лише проводимо паралелі та створюємо переклади, але й збагачуємо власну мову за відсутності певних фразеологічних структур в українській мові. Вибір перекладу фразеологічних одиниць іншою мовою враховує своєрідність їх лексичного складу, структури і семантики. Існує три підходи до перекладу фразеологізмів: 1) з точним перекладом фразеологізмів та повним збереженням їх структури; 2) з частковою зміною значення або форми фразеологічних одиниць оригіналу; 3) з повною заміною ключових слів за умови можливої зміни структури шляхом відбору оригіналів семантичних еквівалентів мовою перекладу [77, с. 237].

Висновки до I розділу

Отже, фразеологія – це наука про стійкі сполучення слів зі складною семантикою, які не утворюються відповідно до структурно-семантичних моделей змінних поєднань. У лінгвістів так і не склалося спільної думки про поняття фразеології. Деякі мовознавці (Л. П. Сміт, В. П. Жуков, В. Н. Телія, Н. М. Шанський та ін) включають до складу фразеології усі стійкі поєднання слів, інша частина мовознавців (Н. Н. Амосова, А. М. Бабкін, А. І. Смирницький та ін) – лише певні групи. У лінгвістичній науці категорію фразеологічного значення розробили В. В. Виноградов, В. Л. Архангельський, В. М. Телія, О. В. Кунін. Такі вчені як В. В. Виноградов, О. В. Кунін, В. П. Жуков заклали основи дослідження його вмотивованості.

Фразеологізм – це семантично пов'язане поєднання слів, яке, не виникає в процесі мовлення відповідно до загальних граматичних і семантичних закономірностей з'єднання лексем, а відтворюється у вигляді фіксованої та цілісної конструкції. Більшість вчених вважають, що фразеологічне злиття та єдність розглядається під загальним поняттям

«ідіома», адже чіткого розмежування між ними поки немає. Друга група – словосполучення (за класифікацією, розробленою французьким мовознавцем Ш. Баллі та доповненою російським мовознавцем В. В. Виноградовим – фразеологічні сполучення), які в своєму складі мають звороти, де самостійне значення кожного зі слів є абсолютно чітким, але один із компонентів має дуже пов'язане значення. Усі фразеологічні одиниці, розділені відповідно до структурного принципу, можна класифікувати на дві окремі групи: перша – ФО, сформовані відповідно до фразової моделі; друга – стійкі словосполучення, що мають структуру простого або складного речення. Поєднання одного або кількох слів (навіть зі службовими) – також фразеологізм.

Фразеологія збагачує лексичні знання, включаючи інформацію про зміни, яким постійно піддаються слова у складі ФО. Беручи до уваги лексичну стилістику – даними про звичайні та випадкові стилістичні особливості фразеологізмів та дає додаткову інформацію в багато розділів загального мовознавства.

Фразеологічний фонд включає в себе фразеологізми трьох типів: міжнародні, власне національні та змішаного типу. Найбільш багатими за мовною інформацією є ті ФО, що містять топоніми, власні імена, (історичні персонажі чи літературні герої), назви предметів побуту, назви страв та рослин. Саме у цих фразеологізмах проявляються національно-специфічні моменти відображення та сприйняття етносом нвколишнього світу. З комунікативно-прагматичної та лінгвокультурологічної точки зору прислів'я можна розглядати як реальний та потенційний об'єкт фразеології. Як засіб наочного вираження думки, вони часто використовуються в соціальній комунікації завдяки властивостям семантичної структури, здатність до асоціативних зв'язків та ситуативних перетворень.

За системою фразеологічних одиниць стоїть культура. Важливу роль у формуванні мовної картини світу відіграє фразеологія, оскільки культурно-національне світосприйняття втілене в образному змісті складу

фразеологізмів. Саме тому фразеологія стала предметом міждисциплінарних досліджень, серед яких лінгвокультурологія, когнітологія, лінгвістична семантика. Для аналізу утворення, а також можливостей використання і розуміння фразеологізмів важливу роль відіграє їх мотивація. Серед фразеологізмів відповідно до шляхів їх мотивації дослідники вирізняють здебільшого три групи: інтертекстуальні, світоглядно й культурно детерміновані та такі, що мотивовані метафорою, грою слів.

Усі розвинені мови, як відомо, мають у своєму складі велику кількість фразеологізмів, що вживаються носіями мови завжди у звичному, усталеному оформленні. Адже вони виразно передають дух і неповторну красу мови, яку народ витворив протягом багатьох століть для потреб спілкування в усіх формах. Вивчення та використання фразеологічних одиниць сприяє вихованню почуттів поваги та любові до свого народу, розвиває комунікативні здібності, робить мову кожного красивою, багатою, з характерним національним колоритом. Також це чудовий матеріал для засвоєння знань з граматики, лексики та фонетики мов, як і необхідний перекладачеві при перекладі будь-якого тексту.

РОЗДІЛ II

МОТИВАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ТА ЇХ ПОХОДЖЕННЯ

2.1. Фразеологічні одиниці української мови, проблеми їх класифікації

Одним із головних завдань лінгвістичної дисципліни є систематизація різних родів фразеологічного матеріалу з наукової точки зору. Багато вчених, спираючись на певні особливості фразеологічних одиниць, дотримуються ряду принципів (генетичного, граматичного, семантичного тощо), запропонували ряд схем класифікації, що використовуються у методичній і теоретичній літературі.

Семантична класифікація, опрацьована В. В. Виноградовим була широко визнана у мовознавстві. В основі його фразеологічної теорії є ступінь модифікації значення слова в різних стилістичних і синтаксичних умовах фразотворення. Фразеологічні одиниці неоднакові з точки зору зв'язку компонентів та співвіднесення семантики цілого речення із семантикою окремих його складників-компонентів. З огляду на це, В.В. Виноградов виділяє три типи фразеологічних одиниць: фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення та фразеологічні злиття (зрощення).

Збереження трьох основних класів фразеологічних одиниць за схемою В.В. Виноградова, дало змогу М. М. Шанському виділити четвертий клас – фразеологічні вирази, що включають «такі стійкі за своїм складом і вживанням фразеологічні звороти, які не тільки є семантично подільними, але й складаються цілком із слів з вільним значенням (серйозно і надовго)» [20, с. 9].

Класифікація Б.О. Ларіна відображає етапи розвитку та перебудови вихідних початкових сполучень, вона включає:

- а) змінні словосполучення;

б) стійкі фрази, що характеризуються наявністю стереотипності, традиційності і метафоричного переосмислення, відходом від первісного значення;

в) ідіоми, які відзначаються у порівнянні зі стійкими метафоричними словосполученнями більш деформованим, скороченим, далеким від первісного лексичним і граматичним складом і помітним послабленням тієї семантичної подільності, яка зумовлює метафоричність, тобто смислову двоплановість [49, с.33].

С.Г. Гаврин виділяє шість основних типів:

1. Образно-виразні стійкі сполуки, до яких належать метафоричні одиниці, евфонізми, сталі гіперболи і літоти, тавтологічні сполуки.

2. Еліптичні сполуки, що об'єднують усічені стійкі сполуки слів.

3. Термінологічні фразеологізми, що охоплюють складені терміни науки, техніки, мистецтва тощо.

4. Афористичні фразеологізми, що виражають узагальнюючі умовиводи.

5. Контекстологічні сполуки, які ототожнюються із стійкими утвореннями.

6. Ідіоми – всі стійкі словосполучення, що втратили внутрішню форму [22, с. 29].

В.Л. Архангельський у своїх працях фразеологічні одиниці ділить на стійкі фрази та фраземи.

На матеріалі дієслівних фразеологічних одиниць у цій класифікації виділяються:

а) фразеологічні одиниці з однопозиційним оточенням, яке може бути виражене й окремим словом у певній граматичній формі, синтаксичними конструкціями і варіативними засобами;

б) фразеологічні одиниці з двопозиційним оточенням, у яких структурно необхідними елементами є суб'єктивне і залежне оточення;

в) фразеологічні одиниці з трипозиційним оточенням – суб'єктивними і двома залежними [9, с. 116].

Генетична класифікація, що передбачає групування фразеологічного матеріалу за джерелами походжень, найбільш детально опрацьована в дослідженнях Л. А. Булаховського [19, с. 102–103], який визначає такі групи:

- 1) прислів'я і приказки;
- 2) влучні фрази видатних людей.
- 3) численні ремінісценції античної старовини;
- 4) цитати і образи зі Старого і Нового Заповітів;
- 5) переклади поширених іншомовних висловів;
- 6) крилаті слова російських та іншомовних письменників;
- 7) усталені вислови з анекдотів, жартів;
- 8) професіоналізми, що набули метафоричного вжитку.

Генетична класифікація, яка є надзвичайно корисною з точки зору історичного вивчення фразеології кожної національної мови, на жаль, не може охопити всіх фразеологічних одиниць, оскільки не завжди вдається точно встановити джерело певного походження деяких висловів.

Природу фразеологічних одиниць допомагають розглянути класифікаційні схеми, а також охарактеризувати особливості їх функціонування і еволюцію у мовній системі.

У лінгвістиці немає єдиної думки щодо того, чи слід вважати прислів'я, приказки та крилаті вислови закритого типу словосполучення об'єктом фразеології, чи виводити їх за межі цієї мовної дисципліни, залишаючи їх фольклористиці і стилістиці на розгляд.

Прислів'ям, приказкам і крилатим висловам-реченням у більшості класифікацій відведене законне місце: вони є частиною фразеологічних виразів. Ми також будемо притримуємось подібної думки. Отже, прислів'я – це виражений у структурі речення повчального змісту народний вислів, який формулює певний спосіб життя, закономірності чи правила, що є досить широким узагальненням багатовікових спостережень народу, його суспільного досвіду.

Прислів'я – синтаксично завершені. Судження у прислів'ї може мати

характер ствердження (скрипуче дерево довго живе) або заперечення (згаяного часу і конем не доженеш) [83, с. 44].

Приказки не мають повчального змісту, на відміну від прислів'їв, хоч і організовані як речення та не формулюють загального правила. Приказки – це звороти мови, вислови, елементи судження. Приказки найчастіше поширені у формі:

- 1) простого речення (кіт наплакав);
- 2) звороту зі словами хоч, як, мов, немов (хоч греблю гати);
- 3) іменникових словосполучень (одного поля ягода);
- 4) прислівникових словосполучень (чорним по білому);
- 5) дієслівних словосполучень (тримати камінь за пазухою).

Сталі словесні формули, що часто повторюються в письмовому і усному мовленні, влучні вислови видатних осіб (письменників, філософів, учених, політичних діячів), об'єднані під назвою «крилаті вислови». На відміну від фразеологічних одиниць різних типів, прислів'їв та приказок, які давно стали безіменними витворами, крилаті вислови зберігають більш-менш прозорий зв'язок із першоджерелом (літературним чи конкретно історичним).

Серед утворень, які традиційно відносять до класу крилатих висловів, є кілька структурних груп [33, с. 29–30]:

1. Окремі слова узагальнено-метафоричного вжитку, слова-символи: *Дон Кіхот; Гамлет, Холодний Яр* (4).

2. Структури ускладненого типу: *«Мені ще з молодих років запам'ятався один афоризм політичного діяча й письменника Стародавнього Риму – Катона Старшого Марка Порція. Він говорив: «Життя людини подібне до заліза. Коли пускати його в діло – воно стирається, якщо не пускати, то його іржа з'їдає»* (П. Тичина) (4).

3. Речення (прості чи складні), як от: *«Лиш той ненависті не знає, хто цілий вік нікого не любив»* (Леся Українка) (4)

4. Словосполучення типу: *гарматне м'ясо; менший брат.* (4)

Таким чином, наведені класифікації виділяють спільні та відмінні ознаки серед фразеологічних одиниць, які розподілені за певними критеріями. Щодо семантичної сумісності компонентів, ми будемо слідувати думці більшості вчених, і фразеологічні зрощення та єдності будемо розглядати під загальним поняттям — ідіома, адже між ними немає чіткої межі. Іншу групу складатимуть словосполучення (за класифікацією В. Виноградова, фразеологічні поєднання), що включають звороти, в яких незалежне значення кожного слова абсолютно чітке, але один компонент (будь-який) має зв'язане значення. Ми також будемо зараховувати прислів'я та приказки до фразеології, оскільки розглянемо цю галузь мовознавства в широкому розумінні. Усі ФО, поділені за структурним принципом, можна класифікувати умовно на дві групи: 1) утворені за моделлю словосполучення; 2) стійкі словосполучення, що мають структуру простого або складного речення. Поєднання повного слова з одним або кількома службовими словами обов'язково буде зараховано нами до фразеологічних одиниць.

2.2. Джерела походження українських фразеологізмів, їх мотивація

Численні дослідження українських вчених встановили джерела виникнення фразеологізмів в українській мові.

Фразеологічна структура української мови має кілька генетичних груп:

- а) конкретно українські фразеологічні одиниці;
- б) запозичені фразеологічні одиниці і фразеологічні кальки та напівкальки.

Фразеологічні одиниці, що виникли в українській мові, а також ті, що були успадковані з давнього мовного джерела, належать до конкретних українських. У їх складі три групи:

- 1) загальнослов'янські фразеологічні одиниці, які увійшли в українську мову із спільнослов'янської і досі відомі абсолютно усім слов'янським мовам.

Ця спільність яскраво виражена в колі фразеологізмів, заснованих на назвах частин людського тіла, а також у корпоративних зворотах. Порівняти: українське «*водити за ніс*», російське «*водить за нос*», болгарське «*водя за носа*», польське «*wodzic za nos*»; українське «*мати зуб на когось*», російське «*иметь зуб на кого-то*», болгарське «*имам зъб на някого*», польське «*ostrzuc zgbu na kogos*» (5).

2) східнослов'янська фразеологія, що виникла в епоху давньоруської мови і є здобутком мовної спільноти східних слов'ян. Ці фразеологізми все ще існують у мові цих народів, але не мають дослівних еквівалентів в інших слов'янських мовах. Наприклад, українське «*під гарячу руку*», російське «*под горячую руку*», білоруське «*под гарачую руку*» (5). Такою загальною східнослов'янською спадщиною є, зокрема, фонд крилатих слів, що походять із давньоруського джерела, наприклад, із знаменитого «Слова о полку Ігоревім»: *заступити шляхи полю; криваве вино; напитися шоломом Дону; ламати списи; розтікатись мислію по древу* (5).

Українська мова зберігає низку висловів, які, на думку літописців, належать видатним політичним і державним діячам Київської Русі, як от: *іду на ви; мертві сраму не імуть* (слова князя Святослава).

3) власне українські фразеологічні одиниці типу: *передати куті меду; облизня піймати; на руку ковінька; не до шмиги* (6) тощо.

Запозичені фразеологізми – це стійкі сполучення слів, які як готові відтворювані одиниці були складені іншою мовою та перенесені на український мовний ґрунт без перекладу – в транслітерованій чи неперекладеній формі.

*Колеги, ми відбилися від теми,
Почнім ab ovo і приймим ad hoc
без доказу, що і скульптура вічна*

Л. Українка (3)

Ab ovo – латинське «від яйця», переносно – з давніх-давен, з самого початку; *ad hoc* – латинське «відразу».

*Подумай, мамо! Тут, на сій планеті,
Скінчився вже
Твій творчий sturm and Drang...*

І. Франко (3)

Sturm and Drang – німецьке «буря і натиск», переносно – час бурхливого розвитку і піднесення.

У сучасній літературній мові такі запозичення або супроводжуються перекладом, або взагалі замінюються відповідними кальками: «*Credo gui a absurdum!*» – «Вірю, бо це абсурд».

Більшість запозичень українською мовою надходили зі старослов'янської, російської, латинської, німецької та французької мов.

Фразеологічні одиниці, що з'явилися в мові в результаті точного перекладу іншомовного звороту, складають фразеологічні кальки: *синя панчоха* (англ. *blue stocking*), *боротьба за існування* (англ. *stuggle for life*); *панір не червоніє* (лат. *epistala non erubescit*) (12).

Крім точних кальок, поширені і неточні, тобто такі, в яких є окремі лексико-граматичні відступи від мови: франц. *Avold so is eap* – з польоту птаха. По-українськи звичніше – з пташиного польоту.

Основна маса фразеологічних одиниць – питомо українські – своїм корінням сягає сполук, що відображають пряме сприйняття певного явища дійсності, є найменуванням тих чи інших реалій із різних сфер людського життя. У фразеології української мови представлені найрізноманітніші сфери існування народу: його історія, особливості суспільних відносин минулих епох, виробнича діяльність та побут, морально-етичний кодекс і сім'я; вона відображає своєрідність тваринного та рослинного світу, географічне середовище і природних умов тощо.

Отже, питомо українські фразеологізми поділяються на такі підгрупи:

1. Фразеологічні звороти, які віддзеркалюють традиції і звичаї українського народу.
2. Фразеологізми, які ґрунтуються на побутових образах, на асоціаціях,

навіяних простими життєвими обставинами і реаліями.

3. Фразеологізми, які пов'язані з давніми віруваннями, забобонами, чарівництвом, ворожінням.

4. Фразеологізми, що зародилися під впливом різних жанрів усної народної творчості: дум, пісень, казок, анекдотів, переказів тощо.

5. Фразеологізми, що відображають історичні факти.

6. Фразеологізми, які походять від термінів.

7. Авторські стійкі сполучення.

Помітну групу фразеологізмів, що продовжують уживатися лише за традицією, становлять вислови, які базуються на асоціаціях, підказаних старовинними народними звичаями і обрядами. Так, давній обряд сватання залишив по собі фразеологізми: *давати гарбуза, дістати гарбуза, як засватаний, піймати* (7).

З весільним обрядом, актом одруження пов'язані такі сталі звороти: *як пришити квітку, на рушник стати*(7).

Старовинний народний етикет лежить в основі приказкових зворотів: *не до тебе чарка п'ється; не тобі грають, не танцюй* (3).

Значна частина фразеологізмів української мови ґрунтується на побутових образах, на асоціаціях, навіяних простими життєвими ситуаціями: *з одного тіста, кров з молоком, висіти на волосинці, ніде й голці впасти, купи не держиться* (3) тощо.

В основу багатьох фразеологічних одиниць лягли найменування різних трудових процесів, зокрема, пов'язаних із хліборобством: *орати перелоги, пасти задніх, підіймати цілину* (3) і под.

Численною є група фразеологізмів, що ґрунтується на спостереженнях за світом тварин: *заяча душа, хитрий лис, кіт наплакав, як корова язиком злизала*), птахів (*птиця високого польоту, курам на сміх, як сич, мокра курка*) та комах (*муха вкусила, комар носа не підточить*) (5).

Таким же багатством відзначається фразеологія рослинного світу (*на вербі груші, одного поля ягода*) (4).

Досить помітною є група фразеологізмів, що своєю основою має найменування характерних рухів, жестів, виразної міміки людини, як-от: *бити себе в груди, гнути спину, ламати шапку, мотати на вус, показувати на двері* (3).

Фразеологізувався ряд висловів, що окреслюють відчуття, емоції, психічний та фізіологічний стан людини, наприклад: *кров холоде в жилах, голова йде обертом* (3).

Ряд фразеологізмів, фіксованих і сучасним ужитком, ховає в своїй оболонці відгомін давніх вірувань, забобонів, чарівництва, ворожіння, наприклад: *пускати ману, замовляти зуби, як пороблено, як рукою зняло, встати на ліву ногу, дорогу* (2).

Помітний прошарок української фразеології складають фразеологізми, що зародились під впливом фольклору.

Як повнокровні фразеологічні структури функціонують у літературній мові вислови з народних дум: *тихі води, ясні зорі; дуки-срібляники; луги-базавлуги* (2).

Відомо, що з пісенно-фольклорного джерела в загально-літературний фонд усталених зворотів влилося багато своєрідних кліше, зокрема, сполуки з постійними епітетами (*карі очі, біле личко, зелена діброва* (3)), прикладкові поєднання типу: *рута-м'ята, євшан-зілля* (3), найрізноманітніші моделі лексичних повторів, як-от: *путі-дороги, тяжко-важко, плакати-ридати*, традиційні поєднання: *гордий та пишний, коса до пояса, конем грати і под.* (3). Вони вільно вплітаються в тканину як поетичних, так і прозових літературних творів, наприклад: «*Стояла дівчина, хороша, як зоря ясна, руса коса нижче пояса*»(М. Вовчок), (3) «*Кричали люди, коні грали, І сонце лягло свій огонь*»(В. Сосюра) (3).

У нашій мові існують фразеологічні одиниці, що є рядками популярних пісень. Абстрагувавшись від ширших текстів, вони набувають узагальнено-переносного значення: *хата чужая, як свекруха лихая; я панського роду, не ходила боса зроду* (3).

Функціонують у мові сталі звороти – найменування казкових персонажів типу: *лисичка-сестричка, баба Яга, лис Микита* (3).

Стимулював появу фразеологізованих структур і фольклорний жанр, що зближується з байкою. Найвідоміші з них: *ведмежа послуга; Лебідь, Рак і Щука* (3) та ін.

Першоосновою багатьох фразеологічних одиниць, особливо прислів'їв і приказок, стали народні анекдоти, що відзначаючись стислістю побудови й дотепністю, легко запам'ятовуються і передаються з уст в уста. Частина з таких стійких зворотів є дослівно відтвореними репліками: *так то так, та з хати як (роздуми чоловіка, котрий виплів великі ясла в хаті)*.

Скарбниця фольклору, що, є «вірним дзеркалом народного життя, правдивим літописом історичних подій» [91, с. 15], зберігає великий фразеологічний фонд, викликаний до життя певними історичними обставинами та подіями.

Період турецько-татарської навали породив такі відомі народні афоризми, як: *непрошений гість гірше татарина; бери до пари, щоб не з'їли татари* (5) та ін.

Трагічні обставини тих часів зумовили виникнення серії яскравих компаративних зворотів, які підкреслюють страшне спустошення, грабіжництво, здирство, несподіваність появи, нападу, неймовірний галас.

Багатовікове спостереження народу за роллю часто підступного татарського ханства на воєнній арені вилилося у лаконічну формулу: *за кого хан, той і пан* (5).

Свій слід в українській фразеології залишили часи козацтва, Запорізької Січі, що «не була однорідною в соціальному відношенні суспільною організацією, характеризувалася суперечністю між козацькою верхівкою та біднотою» [53, с. 75]. До таких фразеологізмів, наприклад, належать: *козак хороший, та нема грошей; терпи, козак, отаманом будеш;* (5). Деякі з прислів'їв та приказок цього тематичного кола зберігають буквальный зміст і не належать до активного фонду мови: *хто любить ніч,*

тому ворог Січ; де байрак, там коза (5). Але значна частина, набувши переносно-узагальненого плану, широко побутує і в сучасній усній та письмовій мові, наприклад: *не все то козак, що спис має; на козаку нема знаку; козацькому роду нема переводу* (5).

У фразеологічній скарбниці української мови чимало одиниць, що віддзеркалюють героїчні події визвольної боротьби українського народу XVI-XVII ст., особливо періоду 1648–1654рр.: *«Висипався хміль із міха, та й наробив ляхам лиха»* (3).

Особливе місце у фразеологічному складі мови посідають звороти, пов'язані з професійно-термінологічною сферою. Фах людини, галузь виробництва, в якій вона працює, неминуче зумовлює активізацію у її мові професійних слів і висловів, конче необхідних для спілкування під час виробничого процесу.

Вийшовши за межі вузького професійного вжитку, термінологічні вислови стають матеріалом збагачення словесно-образних засобів загальнонародної мови, невичерпним фондом поповнення фразеології. Виробничий досвід людей різних професій, що виливається у форму образних висловів, порівнянь, сентенцій – висновків типу прислів'їв, охоче підхоплюється іншими, стає широкоживаними як в усному, так і в писемному мовленні.

Особливо помітним і давнім джерелом фразеології є переосмислення зворотів, породжених свого часу в середовищі ремісників. Так, значний слід в українській фразеології залишило ткацько-прядильне ремесло: *прясти на тонку; де тонко, там і рветься*. Давньому кравецькому ремеслу завдячує поява фразеологізмів: *білими нитками шите, як нитка за голкою* (2) тощо. Ковальське ремесло зумовило появу сталих зворотів: *брати в лещата, між молотом і ковадлом* (2) та інше.

Низка фразеологізмів об'єднується навколо бондарських термінів: *немає клепки в голові, слабші на вторі, вставити клепку*(2).

Від млинарської справи беруть початок фразеологічні одиниці *на всі*

заставки, лити воду на млин (2).

Досить численна група фразеологізмів започаткована в середовищі рибалок, наприклад: змотувати вудки, клювати на живця (2).

Гончарське ремесло дало ґрунт для появи фразеологічних одиниць *лудити очі, зняти полуду з очей (6)* тощо.

Будівельна справа репрезентована фразеологізмами типу *вбити першу палю, закласти фундамент (6)* тощо.

Із мови перукарів зайшли до фразеологічного фонду звороти: стригти під один гребінець, поголити без мила (6).

Звертає на себе увагу багатство фразеологічних зворотів, породжених військовою справою різних історичних періодів, наприклад: *на два фронти, виходити на герць, нашого полку прибуло (8).*

Таким же багатством відзначається фразеологія, породжена в середовищі моряків: *кинути якір, пливати проти течії (8).*

Деякі вислови з театральної-музичної сфери теж фразеологізувалися і часто зустрічаються в мовленні, наприклад: *помінятися ролями, у своєму репертуарі, номер не пройде, з іншої опери (8).*

Невичерпним джерелом, що постійно живить фразеологічний фонд мови, є термінологічні вислови різних галузей науки, зокрема математики: *зводити до нуля, ставити знак рівності (8)*; фізики, астрономії, космонавтики: *на мертвій точці, досягти апогею, зірка першої величини (8)*; хімії, медицини: *бурхлива реакція, підсолоджувати пілюлю (8)*. Широким потоком увіходять у фразеологічний фонд звороти технічної сфери: *підкручувати гайку, на холостому ході, відпускати гайку (8)* тощо.

Проходить також процес фразеологізації висловів, пов'язаних із розвитком різних видів транспорту: *спускати на гальмах, вимушена посадка, виходити в колію (8).*

Набули переносного значення і влилися у фразеологічний фонд мови звороти, популярні в спортивних колах: *брати бар'єр, передавати естафету (7)*. Досить численна група фразеологізованих сполук вийшла з

фінансово-торгового середовища, як-от: *зводити рахунки, перший сорт* (7) та ін.

Велика група фразеологічних одиниць пов'язана із розвитком писемності, друку, з різними особливостями навчання грамоти, відображає погляди народної педагогіки: *від дошки до дошки, до йоти, прочитати нотацію, ні в зуб ногою* (7).

Значне місце у фразеології української мови посідають крилаті вислови, що є або рядками з творів українських письменників, або назвами їх, або навіяні певними їх контекстами.

Очевидно, кожен видатний майстер художнього слова залишив свій слід у розвитку фразеологічної системи української мови, але далеко не всі випадки фразеологізації висловів із творів письменників минулого і сучасного вже зібрані.

У фразеологічну скарбницю української мови внесли свій вклад Г.С. Сковорода: *всякому городу нрав і права, ой ти, птичко жовтобока, не клади гнізда високо, кожному рот дере ложка суха* (4); І.П. Котляревський: *де згода в сімействі, там мир і тишина, ставок і млинок, і вишневий садок, мужича правда єсть колюча, а панська на всі боки гнуча* (4); Г. Ф. Квітка-Основ'яненко «*Пан Халявський*», «*Конотопська відьма*» (4); С. С. Гулак-Артемівський: *смерть одна розлучить нас, так-то я його бачив, а так-то не бачив* (4); Л. І. Глібов: *а кіт ковбаску уминає, а віз і нині там* (4); І. К. Карпенко-Карий: *суєта суєт і всяческая суєта* (4); Панас Мирний: *лихо давнє й сьогочасне, пропаща сила*; М. Т. Рильський *як парость виноградний лози, плекайте мову* (4).

Особливо помітну роль у збагаченні фразеологічного фонду української мови відіграла творчість титанів слова: Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка і Лесі Українки.

Ідейно вагомі і естетично довершені вислови Т. Г. Шевченка ставали крилатими ще за життя поета. М. Номис у збірці «*Українські приказки, прислів'я і таке інше*» (1864) зафіксував близько 50 висловів поета.

Дослідження мовотворчості Т. Г. Шевченка дають підстави твердити, що в сучасній мові фразеологізувалося понад 120 поетових висловів найрізноманітнішого змісту і структури .

Крилаті вислови поета, організовані як словосполучення, зближуючись із загальнономовними фразеологізмами різних граматичних типів, вільно входять до писемної та усної мови у функції позитивних чи негативних характеристик:

а) людей, предметів і явищ: *«Адамові діти», «апостол правди і науки», «славних прадідів великих правнуки погані», «оновлена земля» (б) та ін.;*

б) дій, процесів: *«вражаю, злою кров'ю волю окропити», «на сторожі поставить слова» (б);*

в) способу, часу, місця, причини та інших обставин, за яких відбувається дія: *«а шмат гнилої ковбаси», «в сім'ї вольній, новій» (б).*

Фразеологізувалося чимало поетових рядків, які за структурою своєю є стислими фразами виняткової експресії, серед яких зустрічаємо:

1. Прості речення (особові, безособові, називні, імперативні):

а) *«Караюсь, мучусь... але не каюсь!»; «Наша дума, наша пісня не вмре, не загине!» (4);*

б) *«Було колись на Україні»; «Тяжко, важко в світі жити сироті від роду» (4);*

2. Складні речення (сурядні та підрядні):

а) *«Все йде, все минає – і краю немає» (4);*

б) *«Немає гірше, як в неволі про волю згадувать»; «Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя» (4).*

Багато яскравих висловів увійшло в літературний вжиток із творів Лесі Українки: *«досвітні огні», «паралітики з блискучими очима», «Слово, чому ти не твердая криця?», «той, що греблі рве», «Тільки той ненависті не знає, хто цілий він нікого не любив» (4).*

Стали крилатими вислови із творів І. Я. Франка: «Земле моя, всеплодюча мати!», «зів'яле листя», «перехресні стежки», «украдене щастя», «Ясин народу, що вгору йде, хоч був запертий в льох» (4).

Активізація вжитку того чи іншого крилатого вислову давнього походження завдячує іноді мовній практиці видатних історичних діячів або майстрів художнього слова пізніших епох. Так, Панас Мирний дав друге дихання біблійному вислову «Хіба ревуть воли, як ясла повні», а Леся Українка гомерівському афоризмові «У ріднім краю навіть дим солодкий».

Крім питомих українських фразеологічних одиниць, які ми щойно розглянули, до складу української мови входять і фразеологічні запозичення другої основної групи фразеологізмів з точки зору їх походження.

В цій групі виділяють наступні підгрупи:

1. Біблеїзми.
2. Фразеологізми античного джерела.
3. Фразеологізми німецького походження.
4. Фразеологізми французького походження.
5. Фразеологізми, запозичені з англійської мови.
6. Фразеологізми, засвоєні з мов інших неслов'янських народів.
7. Фразеологізми із французького фонду східних народів.
8. Фразеологізми зі слов'янських мов.

1. У сучасній українській фразеології є багато крилатих висловів релігійного походження. В основному вони походять з Біблії, зустрічають такі фразеологізми у Новому і Старому Заповітах: *випити чашу до дна; голос вопіючого в пустелі; камінь спотикання; книга життя; манна небесна; не хлібом єдиним; неопалима купина; Ноїв ковчег; обітована земля; око за око, зуб за зуб; блудний син; лепта вдовиці; камо грядеши; нести хрест; тернистий путь; тридцять срібняків; ходіння по муках; хто меч підніме, від меча загине; кромішня птьмата ін.* (2).

2. Є два типи фразеологізмів античного джерела:

- старогрецькі (*ахіллесова п'ята; витати в емпіреях; гомерівський*

сміх; гордіїв вузол; дамоклів меч; танталові муки; олімпійський спокій; прокрустове ложе; сізіфова праця; спалити кораблі; усе тече, все змінюється) (7).

- староримські (*гола правда; гроші не пахнуть; злий геній; тримати камінь за пазухою; людина людині – вовк; крапля камінь точить; перейти Рубікон; лебедина пісня; мовчання – знак згоди) (7).*

3. У фразеологічному складі сучасної української мови є досить велика кількість фразеологізмів німецького походження. В основному, це переклади влучних висловів із художніх, філософських та інших творів: *весна народів; на крилах пісень* (Г. Гейне); *гниле болото; договір з дияволом; спинись, хвилино; теорія, друже мій, сіра, та дерево життя зелене* (Й. В. Гете); *іскра Божя; Мавр зробив своє діло, Мавр може йти* (Ф. Шиллер); *переоцінка цінностей; по той бік добра і зла; присмерк богів* (Ф. Ніцше); *чисте мистецтво; чиста краса* (І. Кант) та ін. (12).

4. Запозичень з французької мови в українській мові багато: *буря в склянці води* (Ш.Л. Монтеск'є); *варфоломійвська ніч; гарматне м'ясо* (Ф.Р. Шатобріан); *жертва громадського темпераменту* (П. Прудон); *людина-звір* (Е. Золя); *людська комедія* (О. де Бальзак); *доглядати свій сад; медовий місяць; усі жанри хороші, крім нудного* (Вольтер); *спляча красуня* (Ш. Перро); *три мушкетери* (Дюма-батько) та ін. (12).

5. Найбільше фразеологізмів англійського походження в сучасній українській мові із творів В. Шекспіра: *бути чи не бути; померти-спочити; що Гекубі до нього, що йому до Гекуби?* (11).. Крилатими висловами стали також рядки з творів інших письменників, політичних діячів, цитати з визначних політичних документів, як-от: *велика партія вольностей; усі засоби добрі, якщо вони ведуть до мети (мета виправдовує засіб)* (Т. Гоббс); *факти–уперта річ* (Еліот); *час працює на нас* (В. Гладстон); *Шерлок Холмс* (А. Конан-Дойль) (12).

6. До фразеологізмів з мов інших неслов'янських народів належать:

- італійські (*Дантове пекло; Колумбове яйце*) (11);;

- іспанські (*Дон-Кіхот з Ламанчі; боротися з вітряками; п'ята колона*) (11).;
- бельгійські (*попіл клааса б'є в серце* (Ш. де Костер); *синій птах* (М. Метерлінк) (11).;
- данські (*аристократи духу* (Х. Стеффене); *голий король* (Х. К. Андерсен) (11).;
- норвезькі (*любовний трикутник; трикутник кохання* (Г. Ібсен) (11)).

Деякі крилаті вислови з'явилися в Америці, а згодом засвоїлися і на інших континентах: *останній з могокан* (Ф. Купер); *суд Лінча; час-гроші* (11).і под.

Серед крилатих висловів інших слов'янських мов відомі такі: *бравий солдат Шейк* (Я. Гашек); *під селянську стріху; пан Твардовський* (12). та ін.

Отже, активне творення, запозичення ФО, а також актуалізація вже відомих структур з подальшим їх переосмисленням, семантичною і стилістичною переорієнтацією стійких одиниць у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. спричинені активною взаємодією зовнішніх і внутрішніх лінгвальних чинників. Вони засвідчують динаміку національної фразеологічної системи і переконливо доводять, що українська мова сьогодні інтенсивно розвивається, живе повноцінним, природним життям.

2.3. Фразеологічні одиниці англійської мови, проблеми їх класифікації

Мова, яка є системою систем, разом з іншими рівнями, включає в себе лексичний. Під лексичним рівнем прийнято розуміти словниковий склад певної мови.

В лексичній і граматичній системі сучасної англійської мови стійкі словосполуки, які відрізняються від окремих слів і вільних словосполук певною асиметрією форми і змісту (стійкість у складі і структурі, цілісністю значення, відтворюваністю в мові в готовому вигляді), займають важливе місце. В лінгвістичній літературі їх називають стійкими фразеологічними

зворотами, фразеологізмами, стійкими словосполученнями, фразеологічними одиницями.

Фразеологічна система сучасної англійської мови надзвичайно багата, тому вивчення фразеологізмів має актуальне значення з мовної точки зору. Фразеологізми промовисті, дотепні, образні, їх вживання робить мову яскравою та емоційною. Фразеологічні засоби використовуються у побутовій мові, в художніх творах, в публіцистиці. Вони надають мові виразності, служать засобом створення образності.

Проблемами походження і функціонування стійких словосполучень сучасної англійської мови займалися А. В. Кунін, А. І. Смирницький, А. Ф. Свиридова, Е. А. Ляцький, Л. І. Ройзензон, М. А. Пеклер. Величезний вплив на розвиток фразеології англійської мови як лінгвістичної дисципліни, на формування її теоретичної і методологічної бази мали праці В. В. Виноградова, Н. М. Шанського, Ф. К. Гужтви, В. П. Жукова, А. В. Жукова, М. Г. Баранова.

Важливим для становлення фразеології як лінгвістичної дисципліни, для розвитку методики викладання іноземних мов і теорії перекладу є праці Л.П. Сміта «Фразеологія англійської мови», Л. Ф. Свиридової «Збагачення англійської фразеології шекспіризмами», А. І. Смирницького «Лексикологія англійської мови», А. В. Куніна «Способи утворювання фразеологічних одиниць», Є. А. Ляцького «Декілька зауважень до питання про прислів'я і приказки».

Першою книгою, де систематично описано фразеологію сучасної англійської мови, була праця А. В. Куніна «Фразеологія сучасної англійської мови», в якій розглянуті найважливіші проблеми науки про стійкі словосполучення: походження фразеологізмів, їх реалізація в контексті, структурно-систематичні та граматичні особливості фразеологічних одиниць.

Виникає необхідність визначення обов'язкових параметрів характеристики фразеологізма сучасної англійської мови, його основних

ознак. Такими, на думку А. В. Куніна, є:

- 1) стійкість вживання;
- 2) цілісність структурної організації;
- 3) семантична та лексична єдність;
- 4) синтаксична єдність [45, с. 6–8].

В статті «Фразеологічні одиниці і контекст» [44, с. 14–15] А. В. Кунін розглядає основні поняття контекстної реалізації стійких сполук, дає визначення фразеологічного контексту як актуалізатора, який виділяється на основі сполученості, співвідносності або приєднання фразеологізмів в мові.

Вчений виділяє такі типи фразеологічного контексту:

1. Внутрішньофразовий контекст – це актуалізатор фразеологічної одиниці, виражений словом або групою слів в складі простого або складного речення: «Here is realism as large as life (S. O'Casey)».

2. Фразовий контекст – це актуалізатор фразеологічної одиниці, виражений простим або складним реченням: «Bekker...asked Dick how he was getting on», «By leaps and bounds» (дуже швидко), said Dick (I. Lindsay)».

3. Неодноразовий контекст – це актуалізатор фразеологічної одиниці, виражений двома чи більше реченнями: «I say, have you fellow heard that Bill was married last week?!», «Oh Queen Anne's dead! Tell us something fresh (Th. Lyell)» [44, с. 14–15].

А.В. Кунін також розкрив основні особливості семантичної структури фразеологічних одиниць сучасної англійської мови:

- а) однозначність, на відміну від слова, яке характеризується полісемією;
- б) окремо оформлені компоненти, наявність двох і більше наголосів;
- в) фразеологізм не має словоутвореної парадигми;
- г) вводиться в текст тільки в контексті [46, с.47].

А. В. Кунін розділяє англійські фразеологізми на три основні групи:

1. Власне англійські фразеологічні одиниці.
2. Фразеологічні одиниці, запозичені з інших мов.
3. Фразеологічні одиниці, запозичені з американського варіанту

англійської мови [45, с. 240].

Автори власне англійських фразеологічних одиниць невідомі. Адже фразеологізми – це витвір народу, прояв його мудрості та естетичних поглядів. В багатьох фразеологізмах відтворюються традиції, звичаї та повір'я англійського народу, різні реалії, факти англійської історії. Деякі фразеологізми мають багато спільного з професійною мовою. Багато англійських фразеологічних зворотів – літературного походження. Джерелами фразеологізмів є Біблія, твори Шекспіра та багатьох інших письменників, дитячі вірші, казки, карикатури.

Одним з джерел поповнення англійської фразеології є запозичення. Особливо численними є запозичення з латинської і французької мов. Є окремі запозичення з грецької, іспанської, італійської та інших мов.

Всі запозичені фразеологізми за способом запозичення можна розділити на 6 груп:

1. Повні кальки. Ця група в свою чергу поділяється на дві підгрупи:

1.1. Кальки, прототипи яких не вживаються в англійській мові: «*common sense*» – «здоровий глузд» (фр. «*sens commun*» від латинського «*sensus communis*»); «*make believe*» – «робити вигляд» (фр. «*faire croire*») (9). До цієї ж підгрупи відносяться деякі прислів'я: «*all roads lead to Rome*» – «всі дороги ведуть до Риму» (фр. «*tous les chemins vont a Rome*»); «*hunger is the best sauce*» – «голод – кращий повар» (лат. «*fames optimum condimentum*») (9).

1.2. Кальки, прототипи яких вживаються в англійській мові: «*man is to man a wolf*» – «людина людині – вовк» (лат. «*homo homini lupusest*») (9).

2. Напівкальки, тобто звороти, в яких частина запозичена, а частина перекладена. Прикладом може бути зворот: «*a propos of nothing*» (фр. «*a propos de rien*») – «ні з того, ні з сього» (9).

Іншим прикладом напівкальки є фразеологічна одиниця «*on the qui vive*» (фр. «*sur le qui-vive*») – «бути настороженим» (9). Лексеми *qui vive*

запозичені без змін, якщо не враховувати роздільне написання. Лексеми ж *sur le* перекладені лексемами *on the*. Фразеологічний зворот «*on the qui vive*» може мати інше значення – «згорати від бажання», яке відсутнє у його французького прототипу.

3. Фразеологічні одиниці, створені за зразком іншомовного слова: «*by all that's blue!*» – «хай йому грець» (фр. «*parbleu*» – евфемізм замість «*pardieu*»). Гумористичний псевдокласичний зворот: «*omnium gatherum*» – «мішанина», «всяка всячина». «*Omnium*» (лат.) – «все», «*gatherum*» – псевдокласичне утворення від дієслова «*gather*».

4. Фразеологічні одиниці американського походження.

5. Фразеологічні одиниці іншомовного походження.

Таким чином, стилістична недиференційованість і багатозначність англійських фразеологізмів, а також їх схожість із вільними сполуками викликають основні труднощі у перекладі українською мовою. Не існує готових рішень перекладу фразеологізмів, тому необхідне детальне дослідження різних груп фразеологізмів, розробка методів та прийомів їх перекладу. Перспектива подальших розвідок у цьому напрямі вбачається у вивченні семантики англійських фразеологізмів у різних сферах.

2.4. Джерела походження англійських фразеологізмів, їх мотивація

Фразеологічні одиниці, запозичені з англійської мови США, на відміну від запозичень з інших мов, не перекладаються, тому що вони є в рамках однієї літературної мови, тому й не можуть бути кальками, ні повними, ні частковими.

Л. П. Сміт об'єднує фразеологічні сполуки під терміном «ідіоми» [73, с. 5].

З'ясування семантичної структури фразеологізмів та їх класифікації майже відсутні в праці Л. П. Сміта. Стійкі словосполуки, які він називає ідіомами, цікавлять його тому, що вони є «словесними аномаліями, які порушують закони граматики, або закони логіки» [73, с. 7].

Автором виділяються ідіоми, взяті з мови моряків, рибалок, солдат, мисливців і так далі. Він відрізняє ідіоми, пов'язані з різними домашніми і дикими тваринами, птахами, з явищами природи; ідіоми, пов'язані з сільським господарством, кухнею, з різними видами спорту, з мистецтвом тощо.

Л. П. Сміт детально зупиняється на ідіомах, які мають літературні та іншомовні джерела.

Звертаючись до фразеологічних одиниць, ми, насамперед, відзначаємо, що вони являють собою семантичні цілісні утворення, причому їх семантична цілісність заснована на їх ідіоматичності.

За своїм складом вони подібні до звичайних сполучень слів в реченні, тобто є різнооформленими утвореннями. Наприклад, фразеологічна одиниця «*to take the chair*» (11) в значенні «головувати», «відкривати засідання» чітко виділяється як особлива одиниця мови, яка є, завдяки своїй ідіоматичності, великою семантичною цілісністю, не дивлячись на те, що за своїм складом, це утворення не відрізняється від вільного сполучення слів «*to take the chair*» «взяти стілець», значення якого безпосередньо випливає з сукупності значення слів, які входять до нього.

Таким чином, фразеологічна одиниця, яка має склад вільного, власне граматичного сполучення слів в реченні, відрізняється від останнього своєю ідіоматичністю, завдяки чому вона має семантичну цілісність і включається в мову саме як одна одиниця.

Найбільш типовими і характерними для сучасної англійської мови «одновершинними» фразеологічними одиницями є дієслівно-адвербіальні — фразеологічні одиниці, під якими слід розуміти ідіоматичні сполуки дієслів з відомими категоріями прислівників — так звані прийменниковими прислівниками: «*to give up*» (залишити) (11), «*to take out*» (розбирати, розуміти) (11), «*to pull up*» (зупинятись) (11).

Для дієслівно-адвербіальних фразеологічних одиниць характерна багатозначність: «*to bring up*» (виховувати, піднімати питання, притягнути до

суду).

Другим видом «одновершинних» фразеологічних одиниць в сучасній англійській мові є фразеологічні одиниці типу «*to be tired*» (бути стомленим) (11), «*to be surprised*» (бути здивованим) (11).

Третім – прийменниково-іменні (*by heart* – напам'ять, *for good* – назавжди, *in time* – вчасно) (11).

«Двовершинні» фразеологічні одиниці:

1) атрибутивно-іменні (*black art* – чорна магія, *common sense* – здоровий глузд) (11):

а) ад'єктивно-субстантивні;

б) субстантивно-субстантивні (*son-in-law* – зять) (11);

2) дієслівно-субстантивовані (*to take the floon* – виступати, *to catch a cold* – застудитися) (11);

3) фразеологічні повтори, які виступають у ролі еквівалентів прислівників (*now or never* – тепер або ніколи, *up and down* – вверх і вниз) (11);

4) адвербіальні багатoverшинні (*every now and then* – від часу до часу) (11).

Багатоаспектною в сучасній лінгвістиці є проблема визначення статусу прислів'їв та приказок.

В. А. Мокієнко вважає, що терміни «приказки» і «фразеологізми» рівні за значенням, але все ж перевага надається терміну «приказка» як більш простому і зрозумілому.

«Приказка – непрямий вираз, переносна мова, спосіб висловлювання, але без притчі, без судження, завершення; це одна половина прислів'я ...» – так писав відомий збирач прислів'їв та приказок В. І. Даль.

Більшість мовознавців визнають характеристику В. І. Даля основоположною і роблять висновки: прислів'я і приказки відрізняються одне від одного перш за все закінченістю думки (в прислів'ї). Крім того, приказка виражає поняття, прислів'я – судження.

Ми будемо притримуватись думки А. В. Куніна: включати прислів'я і

приказки у фразеологію сучасної англійської мови. На думку А. В. Куніна, приказки і прислів'я – це комунікативні фразеологічні одиниці [44, с. 251]: «*there is no rose with out at horn*» (10) – немає троянд без шипів; «*crows do not pick crow's eyes out*» – ворон ворону око не виклює (10).

Можна констатувати, що джерелами поповнення фразеологізмів часто виступали звички, побут, прислів'я та приказки. Зокрема, подібні твердження знаходимо і у працях науковців, які вважають що найбільша кількість фразеологізмів належить до групи фразеологічних одиниць, що позначають риси характеру людини, значна кількість фразеологічних одиниць розкриває стосунки між людьми (в англійській мові дещо більше фразеологічних одиниць цієї групи). Наступною великою групою є група фразеологізмів, що в українській та англійській мовах ґрунтуються на зовнішніх ознаках та фізичних вадах людини. Значна кількість фразеологізмів в обох мовах розкриває ставлення до праці, вказує на предмети побуту, характеризує якості через вказівку на рід занять, професію [67, с. 5-7].

Фразеологічні одиниці в англійській мові в своїй більшості є власне англійськими зворотами, автори яких невідомі. Ця група фразеологізмів поділяється на наступні підгрупи:

1. Фразеологічні звороти, які віддзеркалюють традиції та звичаї англійського народу:

Be at the air (wind) – даремно витратити енергію, товкти воду в ступі (вираз походить з середньовікового звичаю розмахувати зброєю на знак перемоги, коли суперник не з'являвся на суд честі для вирішення суперечки зброєю) (11).

Baker's dozen – чортова дюжина (за старовинним англійським звичаєм, продавці хліба отримували від пекарів 13 хлібів замість 12, один був безкоштовним) (11).

By (with) bell, book and candle – жарт. Остаточо, безповоротно (одна з форм відлучення від церкви закінчувалася словами: *doe to the book, quench*

the candle, ring the bell) (11).

Good wine needs no bush – гарне вино не потребує реклами; добрий товар сам себе хвалить (за старовинним звичаєм трактирники вивішували гілля плюща на знак того, що у продажу є вино) (11).

Rob Petter to pay Paul – взяти в Петра, щоб віддати Павлу; віддати одні борги і влізти в інші (вираз походить від старовинного звичаю передавати з багатих церков різні церковні предмети бідним церквам) (11).

Sit above the salt, sit below the salt – займати високе положення в суспільстві, займати скромне суспільне положення (за старовинним звичаєм посередині столу ставили сільницю: знатних гостей садили у верхньому кінці столу, а незнатних - у нижньому) (11).

2. Фразеологізми, пов'язані з англійськими реаліями:

Blue stocking– синя панчоха («зібранням синіх панчіх» назвав в Англії голландський адмірал Босковен один з літературних салонів в середині XVIII ст. в Лондоні, тому що вчений Бенджамін Стелінгфліт з'явився в цьому салоні в синіх панчохах) (12).

Carry coal to Newcastle – возити вугілля в Ньюкасл, тобто возити щонебудь туди, де його і так достатньо (Ньюкасл - центр англійської вугільної промисловості) (12).

Play fast and loose – вести брудну, подвійну гру (вираз пов'язаний із старовинною грою, в яку грали переважно на ярмарках в Англії: на палицю то туго намотувався, то розпускався ремінь чи мотузка, але глядачі не могли вловити маніпуляцію і завжди програвали) (12).

Put somebody in the cart – поставити кого-небудь у важке становище (словом cart називали віз, яким везли злочинця до місця страти) (12).

3. Фразеологічні одиниці, пов'язані з іменами англійських письменників, вчених, королів та інших. В межах цієї групи можна виділити такі підгрупи:

а) фразеологізми, що містять у своєму складі прізвища:

according to Cocker – як за Кокером; правильно, точно (Е. Кокер - автор англійського підручника з арифметики, розповсюдженого в XVII ст.) (12);

the Admirable Crichton – вибір Гобсона (за ім'ям Гобсона, який утримував платну стайню у Кембриджі в XVIII ст. і зобов'язував своїх клієнтів брати тільки найближчого до виходу коня) (11);

б) фразеологізми, які містять у своєму складі імена:

a good Jack makes a good Gill – якщо Джек хороший, то і Джилл хороша; у доброго чоловіка і жінка добра (9);

Big Ben – Великий Бен (годинник на будинку англійського парламенту, який названий ім'ям Бенджаміна Холя, під керівництвом якого цей годинник був встановлений) (10);

When queen Ann was a live – за царя Гороха, дуже давно (10);

в) фразеологізми, які містять імена та прізвища:

a Sally Lunn – солодка булочка (за ім'ям жінки-кондитера, яка жила в кінці XVIII ст.) (10);

Jack Ketch – кат (за ім'ям англійського ката XVIIIст.) (10);

A Sherlock Holms – Шерлок Холмс (герой творів А.К. Дойля) (10).

4. Фразеологічні одиниці, пов'язані з повір'ями:

a black sheep – паршива вівця; сором у сім'ї (за старовинним повір'ям, чорна вівця позначена печаткою диявола) (9);

a crooked sixpence – талісман (за розповсюдженням в Англії повір'ям, погнутий шестипенсовик приносить щастя його володарю) (9).

Вирази *lick into shape* (надавати форму, зробити з кого-небудь людину) та *an unlicked cub* (зелений, жовторотий хлопчик) пов'язані з середньовічним повір'ям, за яким ведмежата народжуються безформенними і ведмедиця, облизуючи їх, надає їм потрібний вигляд) (9).

Поява деяких фразеологізмів була пов'язана з астрологічними уявленнями. Астрологи стверджували, що розташування зірок впливало на долю людей:

be born under a lucky star – народитись під щасливою зіркою;

be born under an unlucky star – народитись під нещасливою зіркою;

belive in one's star – вірити в свою зірку, в свою долю;

bless one's star – дякувати своїй щасливій зірці;

curse one's star– проклинати свою долю;

one's star is in the ascendant–його зірка сходить; він йде вгору;

the stars were against it–сама доля була проти цього (1).

5. Фразеологізми, пов'язані з легендами і переказами:

halcyon days– спокійні, мирні дні; спокійний час (за давньою легендою, зимородок виводить пташенят в гнізді, яке плаває по морю в період зимового сонцестояння, коли море зовсім спокійне) (9);

have kissed the Blarney stone– бути облесником (за легендою, кожний, хто поцілував камінь, який знаходився в замку Блазнів в Ірландії, отримував дар облещувати) (9);

a peeling Tom– занадто цікава, допитлива людина (в легенді про леді Годіву, жінку графа Мерсійського, розповідається, що граф наклав непосильні податки на жителів міста Ковентрі. Коли леді Годіва заступилася за них, граф сказав, що відмінить податки, як що вона насмілиться проїхати оголеною через все місто в полудень. Щоб не бентежити її, всі жителі зачинили вікна своїх домівок. Єдиний, хто став підглядати в щілину, був швець Том, який відразу ж осліп) (9).

6. Фразеологізми, пов'язані з історичними фактами:

as well be hanged for a sheep as a lamb– якщо тебе мають повісити за вівцю, то чому б не вкрасти ще й ягня (за старим англійським законом, крадіжка овець каралася смертною карою через повішання) (12);

when Adam delved and Eve span, who was the gentleman–коли Адам орав і пряла Єва, хто був джентльменом? (один із лозунгів селянської війни 1381р., який приписують монаху Джону Боллу. В сучасній мові це говорять людині, котра хвалиться своїм родоводом) (12).

7. Фразеологізми, які походять від термінів.

Професійна мова – важливе джерело фразеологічних одиниць. В ній широко розповсюджені терміни і розмовні професіоналізми, які у великій кількості вийшли за межі професійного вжитку і стали метафоричними.

Виділяють підгрупи фразеологічних одиниць цього виду:

а) фразеологізми морського походження:

between wind and water– нижче ватерлінії; в найбільш уразливе місце; *go by board*– бути викинутим за борт; потерпіти аварію корабля; *high and dry*– на березі, в біді (про викинуте на берег судно); *on the top of the wave* – на вершині щастя, удачі; *when one's ship comes home*– коли корабель повернеться в гавань; коли посміхнеться щастя (12);

б) фразеологізми військового походження: *draw smb 's fire* – визивати вогонь на себе; *fall into line*– стати в шеренгу; *mark time*– крокувати на місці (12);

в) фразеологізми спортивного походження: *hilt below the belt*– вдарити нижче пояса; *jump the gun* – почати бігти до вистрілу з спортивного пістолета; забігати наперед; *neck and neck* – голова в голову (про коней), не відстаючи; *strike the ball under the like* – потерпіти невдачу, не досягти мети (правила гри в теніс вимагають, щоб м'яч пролетів над сіткою) (11).

8. Шекспіризми.

За кількістю фразеологізмів, які збагатили англійську мову, твори В. Шекспіра займають друге місце після Біблії:

to be-all and end-all («Macbeth») – те, що заповнює життя – все в житті (11); *eat somebody out of house and home* («King Henry V») – розорити людину, живучи за її рахунок (11);

give the devil his due («King Henry V») – віддавати належне супернику (11);

the green-eyed monster («Othello») – чудовисько з зеленими очима; ревності (11);

have an itching palm («Julius Caesar») – бути хабарником; бути корисливим, жадібним (11);

as good as one's word («Twelfth Night») – вірний своєму слову (12);

better a witty fool than a foolish wit («Twelfth Night») – краще розумний дурень, ніж дурний мудрець (12);

cowards die many times («Hamlet») – боягузи помирають декілька раз;
something is volter in the state of Denmark («Hamlet») – щось підгнило в датському королівстві; щось погане (12).

the observed of all observers («Hamlet») – центр загальної уваги (11);
the seamy side («Othello») – інша сторона чого-небудь; неприємна сторона (9);

that's flat («Love's labor lost») – коротко і ясно (11);
the wish is father to the thought («King Henry IV») – бажання породжує думку (10).

9. Авторські стійкі сполуки.

Крім В. Шекспіра, багато інших письменників збагатили англійську фразеологію. Серед них, в першу чергу, потрібно назвати Джефрі Чосера, Джона Мільтона, Едмунда Спенсера, Джонатана Світа, Вальтера Скотта та ін.

Джефрі Чосер (“The Canterbury Tales”):

he needs a long spoon the sups with the devil – зв’язався з дияволом –
нарікай на себе;

murder will out – шила в мішку не сховаєш;

through thick and thin – рішуче, не дивлячись на перешкоди;

a nine day's wonder – короткочасна сенсація (12);

Джон Мільтон:

confusion worse confounded («Paradise Lost») – плутанина;

fall on evil days («Paradise Lost») – бідувати;

the light fantastic toe («L' Allegro») – танець;

as sure as death – напевне;

a squire of dames – дамський кавалер (11);

Джонатан Свіфт:

all in the day's work («Polite Conversation») – в порядку речей, нормально;

all the world and his wife («Polite Conversation») – кого там тільки не

було;

a sight for sore eyes –приємне видовище (9).

Джон Беньян:

the slough of Despond («The Pilgrin's Progress») – безнадійний сум;

up and doing - енергійний, діяльний;

vanity fair– ярмарок марнославства (11).

Френсіс Бекон:

give hostages to fortune («Essays») –взяти на себе великі обов'язки;

the remedy is worse than the disease –ліки гірші за хворобу (10).

Бен Джонсон:

married is a lottery («A Tale of Tub») – одруження це лотерея;

something in the wind– висить в повітрі;

the swan of Avon– лебідь з Ейвона (прізвисько Шекспіра) (12).

Джон Драйден:

a blot on somebody's name –пляма на чий-небудь репутації;

the British lion («Hind and the Panther») –Великобританія (10).

Джон Арбетнот ("The History of John Bull" –сатиричний памфлет):

John Bull – Джон Буль (прототип англійського буржуа) (10).

Едмунд Берк:

bite the hand that feeds you–вкусити руку, яка годує тебе;

men of light and leading–діячі культури (12).

Томас Грей:

far from madding crowd–подалі від метушливого натовпу;

where ignorance is bliss, 'tis folly to be wise – чого не знаєш, за те не відповідаєш (12).

Даніель Дефо:

a gentleman's gentleman («Everybody's Business») – джентльмен, який прислуговує джентльмену;

be under somebody's thumb («The History of sir Charles Grandison») –бути під впливом когось (12).

Джордж Гордон Байрон:

as merry as a marriage-bell – дуже веселий, життєрадісний;

young barbarians– юні варвари (12).

Чарльз Діккенс:

anything for a quiet– все віддам за спокійне життя;

an Artful Dodger («Oliver Twist») – злодій з досвідом;

Barkis is willing («David Copperfield») –«Баркіс погоджується», тобто заперечень немає;

a London particular– густий лондонський туман (10).

Вальтер Скотт:

beard the lion in his den («Marmion») – напасти на небезпечного ворога у його власному домі;

a foeman worthy of smb's steel («The Lady of the Lake») –гідний супротивник;

laugh on the wrong side of one's mouth («Rob Roy») –засмутитись після веселощів;

one's native heath – рідна земля (10).

Роберт Льюїс Стівенсон:

Dr. Jekyll and Mr. Hyde – особа, в якій живе людина; добро і зло;

play the sedufourape – копіювати(10).

Джон Беррі:

Little Mary – жарт, «животик» (за назвою п'єси) (10).

Ред'ярд Кіплінг:

the tail wags the dog («The Conun drum of the Workshops») – хвіст махає собакою; підлеглий керує начальником;

flannelled fool – дурень у фланелевому костюмі (прізвисько багатого спортсмена) (10).

Другою групою фразеологізмів з точки зору їх походження є

фразеологічні запозичення. В цій групі фразеологічних одиниць виділяють наступні підгрупи:

1. Біблеїзми.
2. Фразеологізми, пов'язані з античною міфологією, історією, літературою.
3. Фразеологізми, запозичені з казок.
4. Фразеологізми, засвоєні з французької мови.
5. Фразеологізми німецького походження.
6. Фразеологізми із французького фонду іспанської мови.
7. Фразеологізми, засвоєні з голландської мови.
8. Фразеологізми, запозичені з італійської мови.
9. Сталі словосполучення китайського походження [26, с. 109].

Одним із важливих літературних джерел фразеологічних одиниць є Біблія. «Про величезний вплив, який зробили на англійську мову переклади Біблії, говорилося і писалося багато; впродовж століть Біблія була книгою, яку найбільше читали і цитували в Англії. Не тільки окремі слова, але й цілі ідіоматичні вирази ввійшли в англійську мову зі сторінок Біблії. В англійській мові так багато біблійних зворотів та виразів, що їх важко зібрати і перерахувати», – писав Л. П. Сміт [73, с. 110–111].

Фразеологізми біблійного походження часто не співпадають з їх біблійними прототипами. Розглянемо лише кілька основних типів таких розходжень.

1. Біблійний прототип вживається у дослівному значенні, а відповідний фразеологізм утворюється в результаті його переосмислення. Зворот *kill the fatted calf* в притчі про блудного сина вживається в буквальному значенні *вбити відгодоване теля*. Пізніше цей зворот набув нового значення *вважати кращим те, що є вдома* (12).

2. Варіант біблійного прототипу стає фразеологізмом. Наприклад, зворот *live on the fat of the land* (жити в розкошах) витіснив біблійний прототип *eat the fat of the land*, який не увійшов до загального вжитку(12).

3. Зміна форми біблійного звороту.

Фразеологізм *a drop in the bucket*(крапля в морі) є зміненим біблійним висловом *behold the nations as a drop of a bucket* (12).

4. Деякі фразеологічні одиниці походять з біблійного сюжету, в якому згадується лише один компонент фразеологізму. Наприклад, вислів *a doubting Thomas* (невіруючий Хома) виник із євангелієвської легенди про те, як один із апостолів, Хома, коли йому розповіли про воскреслого Христа, не повірив цьому(12).

Фразеологізми біблійного походження не є незмінними цитатами. В сучасній англійській мові багато з них змінюються, набирають нових значень, від них можуть утворюватись нові фразеологічні одиниці.

Велика кількість фразеологічних одиниць пов'язана з античною міфологією, історією і літературою. Більшість з них мають інтернаціональний характер, тому що вони є в багатьох мовах:

Achille 's hell – ахіллесова п'ята; єдине вразливе місце;

the apple of discord – яблуко розбрату;

the bed of Procrustus – прокрустове ложе;

Cassandra warnings – віщування, яким не вірять, але які збуваються (Каландратроянська цариця, яка була наділена даром пророцтва);

the golden age – золотий вік (вираз вперше зустрічається у грецького поета Гестора в «Труди і дні» в описі віку Сатурна, коли люди жили без турбот і праці);

the horn of plenty – ріг достатку;

a labor of Sisyphus – сизифів труд; безплідна праця;

Lares and Penates – те, що складає домашній затишок (Лари і Пенати в давньоримській міфології - боги-покровителі домашнього вогнища);

he thread of Ariadne – нитка Аріадни (дочка критського царя Аріадна дала грецькому герою Гезею клубок ниток і допомогла цим вибратись йому з лабіринту) (12).

З гомерівськими поемами «Іліада» та «Одісея» пов'язані вирази:

between Scylla and Charybdis – між Сциллою і Харибдою; у безвихідному становищі (так в грецькій міфології називались два чудовиська, які охороняли вузьку Мессінську протоку, відділяючи острів Сицилію від Апеннінського півострова. Врятуватись від них вважалось неможливим: хто втікав від зубів Сцилли, потрапляв у пащу Харибди);

Homeric laughter – гомеричний сміх;

on the knees of the Gods – одному Богу відомо;

Penelope's wed – плани Пенелопи; тактика відтягування;

winged words – крилаті слова (12).

З грецької історії і легенд взяті фразеологізми:

appeal from Philip drunk to Philip sober – просити кого-небудь переглянути своє рішення;

the Gordian knot – гордіїв вузол; заплутана справа;

cut the Gordian knot – розрубати гордіїв вузол, вирішити заплутану справу(11).

З філософських творів Платона походять такі звороти:

hand on the torch – передавати світоч знань;

Platonic love – платонічна любов (12).

Аристотелю належать такі фразеологізми:

beg the question – починати з бажаного для себе висновку, а не з доказу;

one swallow does not make a summer – одна ластівка весни не робить;

there's many a slip twixt the cup and the lip – не кажи «гоп», поки не перескочиш (9).

Англійська фразеологія поповнилась з байок Езопа:

kill the goose that laid the golden eggs – вбити курку, яка несе золоті яйця;

lion's share – лєвова частка;

an ass in a lion's skin – осел у лєвовій шкурі; тиран;

sour grapes – зелений виноград (про щось недосяжне);

cherish a viper in one's bosom – пригріти змію на грудях (10).

Багато англійських фразеологізмів пов'язано зі Стародавнім Римом:

a bed of roses – ложе з троянд; щасливе життя (вислів виник у зв'язку з звичаєм багатих людей в Стародавньому Римі свої ліжка обсипати пелюстками з троянд);

a Lucullian banquet – лукуллів бенкет (за ім'ям стародавнього багача Лукулла, який прославився своїми розкішними бенкетами);

cross the Rubicon – перейти Рубікон;

fiddle while Rome is burning – розважатись під час народної біди (римський імператор Нерон, відомий своєю жорстокістю, під час пожежі Риму грав на кефарі і складав вірші);

a Roman holiday – задоволення за рахунок страждання інших (в Стародавньому Римі в святкові дні влаштовувались бої гладіаторів) (10).

Деякі фразеологізми походять з творів давньоримських письменників:

a shake in the grass– підступний, лукавий ворог (Вергілій) (10);

a golden mean– золота середина (Горацій) (9);

fire that's closest kept burns most of all –прихований вогонь горить сильніше (Овідій) (.9.);

the sinews of war– гроші, як рушійна сила війни (Цицерон) (9).

Невелика кількість фразеологічних одиниць запозичена з казок. Фразеологізм *an ugly duckling* (гидке каченя) пов'язане із заголовком казки Г. Х. Андерсена про гидке каченя, яке виросло і стало прекрасним лебедем.

З казок «Тисяча і одна ніч» в англійську мову прийшло декілька висловів:

Aladdin's lamp (12)– чарівна лампа Аладіна;

rub the lamp (12) – легке здійснення бажань;

Alnashar's dream (12) – пусті мрії (в одній з казок розповідається про Альнашара, який на всі свої гроші накупив виробів із скла і положив їх в корзину, але, розмірившись про своє майбутнє, вдарив по корзині і розбив все);

an open Sesame (12) – швидкий, легкий спосіб досягнення чого-небудь

(магічні слова, за допомогою яких відкривались двері в печеру розбійників).

Англійські запозичення з французької мови в більшості є кальками французьких виразів:

after us the deluge (12) – після нас – хоч потоп (слова, які приписують Людовіку XV чи його фаворитці – маркізі де Помпадур);

all roads lead to Rome (12) – всі дороги ведуть до Риму;

appetite comes with eating (12) – апетит приходить під час їжі;

Buridan 's ass (12) – буриданів віслук (про людину, яка не може зробити вибір між двома рівноцінними предметами).

burn the candle at both ends (12) – бездумно витратити життя;

castles in Spain – повітряні замки (вираз пов'язаний з середньовічним героїчним епосом, герої якого, лицарі, отримують у свої володіння ще не завойовані замки в Іспанії);

the fair sex (12) – прекрасна стать;

for somebody's fair eyes (12) – заради чийх-небудь прекрасних очей; ні за що; даром (вираз з комедії Мольєра);

the game is not worth the candle (12) – гра не варта свічок;

it goes without saying (12) – все і так зрозуміло;

pull smb's chestnuts out of the fire (12) – носити каштани з вогню (трудитися для вигоди інших з ризиком для себе);

gilded youth (12) – золота молодь;

punctuality is the politeness of princes (12) – точність – ввічливість королів (вираз приписують французькому королю Людовику XVIII) (10).

Фразеологічні одиниці, запозичені з німецької мови, небагаточисельні:

blood and iron – залізом і кров'ю; жорстоке застосування сили (принцип політики Бісмарка, який намагався об'єднати Німеччину силою пруської зброї);

the mailed fist (12) – броньований кулак; військова сила (з промови Вільгельма II в грудні 1897 року на проводах його брата, принца Генріха, в Китай. Генріх повинен був ввести ескадру німецьких військових кораблів в

Кіо-Чао у відповідь на те, що в Китаї було вбито двох німецьких католицьких місіонерів);

speech is silver, silence is golden (12) – слово – срібло, мовчання – золото (вперше зустрічається вислів у Томаса Карлейла);

storm and stress(12) – буря і натиск (течія в німецькій літературі 70-80-х років XVIIIст.)

a place in the sun (12) – місце під сонцем; право на існування;

geographical expression (12) – географічне почуття (вираз належить політичному діячу Метерліху, який він вжив, маючи на увазі те, що право володіння італійськими областями належить Австрії).

В англійській мові є лише декілька фразеологізмів, запозичених з іспанської мови:

blue blood (12) – голуба кров; аристократичне походження;

the fifth column (12) – п'ята колона; таємні вороги (вираз виник під час громадянської війни в Іспанії, коли фашистський генерал Мола, який оточив Мадрид чотирма колонами, заявив у зверненні до населення, що в місті у нього є п'ята колона);

the knight of the Rueful Countenance (12) – лицар печального образу; Дон Кіхот;

war to the knife (10) – боротьба не на життя, а на смерть (відповідь Палафокса, губернатора Сарагоса, дана в 1808р., в зв'язку з вимогою здатись).

В англійській мові зустрічаються запозичення і з інших мов:

1) з російської мови: *the Sick Man of Europe* – хвора людина Європи (так назвав Микола I Туреччину в 1853р.; зараз так називають будь-яку європейську державу, яка знаходиться у важкому економічному становищі) (9);

2) з голландської мови: *forlorn hope* – загін, який виконує небезпечне завдання, приречений на загибель; безнадійна справа; *still life* – натюрморт (9);

3) з італійської мови: *every dog is a lion at home* – всяка собака – лев у себе вдома (9);

4) з данської мови: *an ugly duckling* – гидке каченя (12);

5) з китайської мови: *lose face* – втратити престиж; бути приниженим (12).

Третьою групою фразеологізмів з точки зору їх походження є фразеологічні одиниці американського походження. Деякі фразеологічні одиниці цієї групи є асимільованими фразеологізмами американського походження. Такі звороти уподібнились англійським стійким сполукам, злились з ними так, що в англійських словниках після них знята помітка, яка вказує на їх американське походження.

bark up the wrong tree (11) – гавкати на дерево, на якому немає здобичі; напасти на хибний слід; помилитись;

bread and butter (11) – шматок хліба; засоби до існування;

cut no ice (11) – не мати впливу, значення;

do one's level best (11) – *робити все можливе*;

a green light (11) – зелена вулиця; свобода дій;

in the soup (11) – у важкому становищі; у біді;

sit on the fence (11) – займати нейтральну позицію;

spill the beans (11) – проговоритися; видати секрет;

take a back seat (11) – відійти на задній план; займати скромне положення;

talk turkey (11) – вести ділову бесіду; говорити прямо;

make a monkey out of smb. – обдурити кого-небудь (11).

Цікава доля двох фразеологізмів: *have a good time* (добре провести час) та *till the cows come home* (дуже довго; ціла вічність). У XVI -XVIIст. вони були широко розповсюджені в Англії, але у XVIII ст. були забуті. Ці фразеологізми збереглись в США, звідки в XIX ст. були запозичені.

Крім асимільованих фразеологізмів американського походження є ще фразеологічні одиниці, запозичені з американських літературних джерел.

Бенджамін Франклін: *time is money* – час – гроші(12).

А. Лінкольн: *swap horses while crossing a stream* – міняти коней під час переправи (робити зміни у невдалий час) (12).

Вашингтон Ірвінг: *the almighty dollar* – всемогутній долар (вживається іронічно); *a Rip Van Winkle* – Ріп Ван Уінкл (за іменем героя однойменної розповіді, котрий проспав двадцять років) (12).

Фенімор Купер: *the last of Mohicans* – останній із могоккан (за назвою роману); *bury the hatchet* – припинити ворожнечу, укласти мир; *dig up the hatchet* – розпочати війну; *the war-path* – стати на шлях війн (12).

Генрі Лонгфелло: *ships that pass in the night* – випадкові зустрічі (популярність виразу пов'язана з використанням його як назви одного з романів письменниці Беатріс Харраден); *smoke the pipe of peace* – випалити трубку миру; заключити ми (12).

Ралф Уолдо Емерсон: *hitch one's wagon to a star* – літати в хмара (12).

Джек Лондон: *the call of the wild* – поклик природи; чарівність недоторканної природи (за назвою роману); *the iron heel* – залізна п'ята; імперіалізм (за назвою роману) (12).

Теодор Рузвельт: *the big stick* – політика великої палиці (політика сили) (12).

Маргарет Мітчелл: *gone with the wind* – віднесені вітром; безслідно зникнути (за назвою роману) (12).

Отже, розглянувши типи англійських фразеологізмів та іншомовні запозичення як засіб збагачення англійської фразеології, ми дійшли висновку, що іноземні мови вплинули на англійську в значно більшій мірі, ніж на українську. Сучасний словниковий склад англійської мови протягом століть змінювався, доповнювався, і тепер має в своєму запасі значний обсяг лексики, проте не слід забувати, що попри всі запозичення англійські фразеологія не втратила своєї самобутності.

Висновки до II розділу

Отже, серед власне англійських та українських фразеологізмів можна виділити кілька підгруп за походженням і типом мотивації:

1. Фразеологічні звороти, які віддзеркалюють традиції та звичаї народу: *дістати гарбуза; піймати облизня; облизати макогона; як засватаний; beattheair (wind) (товкти воду в ступі); baser'sdozen (чортова дюжина); bybell, bookandcandle (остаточно і безповоротно).*

2. Фразеологізми, які ґрунтуються на побутових образах, асоціаціях, навіяних простими життєвими обставинами і реаліями: *з одного тіста; одрізана скибка; купи не держиться; a strange bed fellow (випадковий знайомий); be born with the sound of Bow (народитися в Лондоні); blue stocking («синя панчоха»).*

3. Фразеологізми, які пов'язані з давніми віруваннями, забобонами, ворожінням: *пускати ману; з легкої руки; як причинний; a black sheep (паршива вівця); a crooked sixpence (талісман); be born under a lucky star (народитися під щасливою зіркою).*

4. Фразеологізми, що зародилися під впливом різних жанрів усної народної творчості – дум, пісень, анекдотів, переказів тощо: *хата чужая, як свекруха лихая; я панського роду, не ходила боса зроду; ведмежа послуга; a peering Tom (занадто допитлива людина); halcyon days (спокійні дні); have kissed the Blarney stone (бути облесливим).*

5. Фразеологізми, які відображають історичні факти: *непрошений гість гірший за ворога; на козаку нема знаку; не все то козак, що спис має; assert the Chiltern Hundreds (зняти з себе обов'язки члена парламенту); the curse of Scotland («прокляття Шотландії»); a Dutchfeast (бенет, на якому господар напивається першим).*

6. Фразеологізми, які професійно зумовлені: *цей номер не пройде; виходити на герць; на два фронти; go by board (викинутий за борт); on the top of the wave (на хвилі); hit below the belt (вдарити нижче пояса, порушити правила).*

7. Авторські стійкі сполучення мають літературне походження : ”*Всякому городу прав і права*” (Г.С. Сковорода); «*Славних прадідів великих правнуки погані*» (Т.Г. Шевченко); «*Досвітні огні*» (Леся Українка); «*marriage is a lottery*» («*одруження – це лотерея*» – Бен Джонсон); «*the green-eyed monster*» («*ревнощі* – В. Шекспір); «*the land of Log*» (*Царство Сну* – Джонатан Свіфт).

Інше важливе джерело поповнення фразеологічного фонду – запозичення фразеологічних одиниць, яке виникає внаслідок спілкування між носіями мови. Таких запозичень багато і в українській, і в англійській мовах.

Ця група теж має декілька підгруп:

1. Біблеїзми: *продатися за миску сочевиці – sell one’s birth right for a mess of pottage*; *мамона, гроші – the mammon of unrighteousness*.

2. Фразеологізми античного джерела: *ахіллесова п’ята – Achilles hell*; *прокрустове ложе – the bed of Procrustus*; *нитка Аріадни – the thread of Ariadne*; «*золота середина*»–«*the golden mean*» (Горацій).

3. Фразеологізми, засвоєні з французької мови: *після нас хоч потоп – after us the deluge*; *прекрасна половина – a fair sex*; *повітряні замки – castles in Spain*.

4. Фразеологізми німецького походження: *слово – срібло, мовчання – золото – speech is silver, silence is golden*; *кров’ю і залізом – blood and iron*; *буря і натиск – storm and stress*.

5. Фразеологізми з фразеологічного фонду іспанської мови: *голуба кров – blue blood*; *воювати з вітряками – tilt at wind mills*; *лицар сумного образу, Дон Кіхот – the Knight of the Rueful Countenance*.

6. Нечисленні запозичення з інших мов: *гидке качення – an ugly duckling* (датська мова); *остання надія – for lone hope* (голандська мова); *кожна собака – лев у себе вдома – every dog is a lion at home* (італійська мова); *втратити престиж – lose face* (китайська мова).

7. Запозичення з мов слов’янських народів: *бравий солдат Швейк* (Я. Гашек); *пан Твардовський* (А. Міцкевич). В англійській мові такі запозичення майже відсутні.

Крилаті вислови англійського походження, зокрема з творів В. Шекспіра: «*Бути чи не бути?*»; «*Померти – спочити*», а також рядки з творів інших письменників, політичних діячів, цитати з історичних документів, як-от: «*Факти – уперта річ*» (Елліот); «*велика хартія вольностей*».

В англійській мові українських запозичень не знайдено.

Фразеологічні звороти американського походження поділяються на дві групи:

а) асимільовані (уподібнились англійським фразеологізмам): *bread and butter* – шматок хліба, засоби існування; *a (the) green light* – зелена вулиця.

б) запозичені з літературних джерел: *time is money* – Бенджамін Франклін (18ст.); *the last of Mohicans* – Купер (за назвою роману).

Підсумовуючи, ми можемо сказати, що в основу нашого дослідження покладено зіставний метод, проте для досягнення точніших результатів актуальними ми вважаємо структурний метод для вивчення фразеологічних одиниць зіставлюваних мов, метод компонентного аналізу для розуміння конотативного значення фразеологічних одиниць та когнітивний метод для дослідження мотивованості конотативного значення фразеологічних одиниць англійської та української мов.

На основі робочої класифікації можемо узагальнити, що шляхами мотивації фразеологізмів є: 1) інтертекстуальність (*випити чашу до дна; сізіфова праця; перейти Рубікон; варфоломійвська ніч; боротися з вітряками* – *a doubting Thomas, Achille 's hell, between Scylla and Charybdis, Platonic love, an ass in a lion's skin, Aladdin 's lamp*); 2) закоріненість у загальних культурних традиціях мовної спільноти чи світоглядних позиціях (наприклад, синонімічні, хоч і ґрунтовані на іншій системі уявлень фразеологізми *барвінок на вінок, а полин на віник* – *that which will not be better must be made into cheese* (букв.: *те, що не годиться на масло, піде на сир*); 3) метафоризація та гра слів (*заяча душа, хитрий лис, кіт наплакав, як корова язиком злизала* – *blue stocking; Carry coal to Newcastle*).

Перед інтерпретатором у процесі перекладу постає проблема передачі тих особливостей, які містить у собі фразеологізм : етнічну специфіку мови (лексика, фонетика, граматична будова), багатозначність й стилістичну різноплановість, емоційну забарвленість. Потрібно обрати саме той спосіб перекладу перекладачеві, який найбільш є придатним для кожного конкретного випадку.

Виходячи з практики перекладачів, найбільш розповсюдженим є пошук повних або часткових відповідників у мові перекладу, або, за їх відсутності, описовий чи дослівний переклад та калькування. Отже, переклад фразеологізмів підпорядковується загальним правилам перекладу. Найбільш зручним варіантом перекладу слід вважати переклад ідіоми ідентичною фразеологічною одиницею у мові перекладу. Пошук повного або часткового відповідника є першим завданням для перекладача, адже у цьому випадку переклад за допомогою фразеологізму буде найкращим. Навіть за відсутності повних відповідностей фразеологізм у мові оригіналу можна перекласти, використовуючи аналогічну ФО, зокрема, навіть якщо вона побудована на іншій словесно-образній основі. Фразеологізм буде зрозумілим для читачів перекладу завдяки знайомству з певним поширеним образом. Якщо ж переклад за допомогою фразеологізму здійснити неможливо, тоді допустимим способом перекладу ФО є калькування, яке однак застосовують в крайніх випадках. Застосовують також описовий переклад, порівняння, пояснення. Буквальний переклад у будь-якому випадку бажано не використовувати, бо він є малопродатним для перекладу фразеологічних одиниць і не забезпечує правильності та точності розуміння.

РОЗДІЛ ІІІ

ЗІСТАВЛЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛІ

3.1. Фразеологізми у мовленні учнів та вироблення умінь послугуватися фразеологією у процесі вивчення української мови

У системі засобів формування національної самосвідомості народу вагоме місце належить фразеології. Адже засвоїти мову нації означає оволодіти нею на рівні фразеології. Фразеологізм – це передусім слово і вираз, а кожне слово і вислів – це частка буття народу, літопис його історії й життєвого досвіду [78, с.2]. Знання фразеології, вдале використання фразеологізмів в усному і письмовому мовленні є ознакою мовної культури людини. Недаремно шкільні програми передбачають вивчення фразеологічних зворотів. Засвоюючи їх, учні опановують мовними скарбами, вчаться говорити виразно, образно та влучно.

У мову дітей фразеологізми входять ще в ранньому віці, коли вони слухають казки, легенди, спілкуються з дорослими. У читанці для 1-го класу учням пропонують уже завчити деякі прислів'я, приказки, образні вислови. Поступово фразеологічний словник школярів збагачується.

З поняттям «фразеологія» учні докладно знайомляться в 6-му класі, де вивчаються джерела української фразеології, стилістична роль фразеологізмів. Прислів'я і приказки та афоризми, як різновиди фразем вивчаються на уроках української мови та літератури. В більшості художніх творів діти засвоюють прикмети і повір'я, загадки, замовляння і небилиці, що супроводжують національні обряди, звичаї, свята та традиції. Це потужний фактор української етнопедагогіки, яким не слід нехтувати.

Учні середніх класів та старшокласники люблять рішучість і категоричність у висловлюваннях, часто вдаються до жаргонізмів, тому легко засвоюють розмовно-просторічні фразеологізми: *показувати клас, нуль без палички, пиши пропало* (6) та ін. Завдання вчителя – не допустити

вульгаризації фразеологічного словника у мовленні учнів.

Фразеологічні звороти містять високий заряд людських почуттів: докору, осуду, співчуття, ніжності, ласки, захоплення, і т.д. (*бути на сьомому небі, у поті чола, золоті руки* (6)). І дуже добре, якщо школярі навчаться у спілкуванні з людьми використовувати ці звороти, не втрачаючи чуття міри.

Фразеологічні ресурси мови людини поповнюються впродовж усього життя. Джерелами їх є, насамперед, живе народнорозмовне мовлення, художні і публіцистичні твори, мова преси, радіо, телебачення. Якщо учні контактуватимуть з усіма цими джерелами, то їхній словник не буде одноманітним.

Для того, аби дізнатись, як часто учні вживають фразеологізми у своєму мовленні, було проведено дослідження. Для цього за учнями 6 та 9 класів ОНЗ «Люб'язівська ЗОШ» I-III ст. Любешівського району Волинської області впродовж навчальної практики проводилось спостереження.

У ході експерименту я використала анкету-опитування (додаток Б), а також конспекти уроків з англійської мови у 9 класі та української літератури у 6 класі (додаток В).

За результатами спостереження найбільш уживаними фразеологізмами у мовленні учнів є такі, як:

- українські: *моя хата з краю; коли рак свисне; дивиться як баран на нові ворота; море по коліно; як сніг на голову; сім п'ятниць на тиждень; хто спішить, той людей смішить; ще кіт не валявся; яблуко від яблуні недалеко падає; як горохом об стіну* (7);
- англійські: *be born under a lucky star; speech is silver, silence is dolden; blue stockind; to play with fire; red as a lobster* (1).

Рідше учні вживають такі фразеологічні одиниці: *укр.: тримати язик за зубами; стояти над душею; п'яте через десяте; одна нога тут, друга там; вилами по воді писано* (2); *англ.: when pigs fly; to do through fire and water; the gold mean; quiet as a mouse* (1).

Найменш уживаними є фразеологізми: *укр.: у сорочці родитись; пальця в рот не клади* (4);

англ.: *rolling in money* (12).

Слід зауважити, що учні не завжди можуть дібрати відповідних українських фразеологізмів англійською мовою і навпаки. Якщо говорити про вживання фразеологізмів, то, безперечно, у мовленні школярів переважають українські фразеологічні одиниці. Фразеологізмами іншомовного походження учні користуються переважно на уроках англійської мови та на позакласних заходах, присвячених цій мові. Що стосується українських фразеологічних зворотів, то діти вживають їх як на уроках рідної мови та літератури, так і на інших уроках, а також в позаурочний час.

Доцільно формувати уміння учнів розрізняти такі фразеологічні одиниці:

а) емоційно-піднесені: *не хлібом єдиним живе людина; лебедина пісня; бити на сполох* (6);

б) емоційно-знижені: *пуп землі; битися з вітряками; виводити на чисту воду*(6);

в) емоційно-нейтральні: *факти – уперта річ; дивитися в корінь; час працює на нас*(6).

Ознайомлення з різними стилістичними групами фразеологічних зворотів сприятиме опануванню учнями критеріїв диференціації їх на:

1) офіційно-ділові: *прийняти рішення; відкласти в довгий ящик; невідкладні проблеми* (2);

2) публіцистичні: *боротьба не на життя, а на смерть; брати гору; домагатися істини; ломитися у відчинені двері* (2);

3) художні: *як на світ народитися; зорі з неба здіймати; з дорогою душею* (2);

4) розмовні: *гострий язик; брати за живе; зуби з'їсти; пальця в рот не клади* (2);

5) наукові: *підводні рифи; аналітичний підхід; тримати курс* (2).

Фразеологізми, навіть так звані міжстильові, емоційно-нейтральні, в будь-якому контексті привертають увагу. Тому користуватися фразеологічним багатством мови потрібно осмислено, зважаючи на семантику та нюанси емоційно-експресивної тональності.

Враховуючи результати дослідження, слід звернути увагу вчителів-мовників та систему тренувальних вправ з фразеології. Вона повинна включати завдання, які формували б у учнів здатність знаходити текст та використовувати фразеологізми у мовленні, визначити синтаксичну роль, пояснювати їх значення, розмежовуючи фрази за значенням, добирати іншомовні відповідники, антонімічні пари будувати синтаксичні ряди тощо. Тренувальні вправи з фразеології відповідно до системи оцінювання, враховуючи диференційований підхід у навчанні, можуть бути наступними:

I. Для початкового рівня.

1. Знайдіть фразеологізм, який походить з античної культури:

- а) грати першу скрипку;
- б) берегти, як зіницю ока;
- в) герой нашого часу;
- г) золотий вік.

2. Знайдіть фразеологізм, який походить з крилатих висловів українських письменників:

- а) підвищувати тон;
- б) альфа й омега;
- в) не називаю її раєм;
- г) кара єгипетська.

3. Укажіть фразеологізм-синонім до виразу «печені голуби не летять до губи»:

- а) щоб рибу їсти, треба в воду лізти;
- б) ханьки м'яти;
- в) накивати п'ятами;

- г) переливати з пустого в порожнє.
4. Укажіть фразеологізм, який означає *мовчати*:
- а) тримати язика за зубами;
 - б) кирпичу гнути;
 - в) піймати облизня;
 - г) копилити губу.
5. Знайдіть відповідник фразеологізму «припасти до серця»:
- г) здивуватись;
 - б) захворіти;
 - а) сподобатись;
 - в) забути..

II. Для середнього рівня.

1. Поясніть значення фразеологізмів:
- а) з легкої руки; злий на язик; не велика цяця; пасти задніх; п'яте колесо до воза;
 - б) нуль без палички; пороги оббивати; ні за холодну воду не братися; під одну гребінку стригти.
2. Випишіть чи доберіть з художніх текстів пісень фразеологізми, які використовують під час весілля, служби солдатів та в наймитах. Твори оберіть з творчості І. Нечуя-Левицького, Г. Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, М. Стельмаха і обов'язково зверніть увагу на усну народну творчість.
3. Запишіть фразеологізми про українські традиції, свята, символи та обереги на основі власних життєвих спостережень.

III. Для достатнього рівня.

1. Доберіть фразеологізми до слів *серце, вухо, язик*. Подумайте, чому існує багато фразеологізмів зі словам, що означають назви частин тіла. Складіть з ними речення за вибором.
2. Випишіть фразеологізми-антоніми, зі словами-антонімами, потім слова-антоніми:

Рано чи пізно; вести перед - пасти задніх; перемога – поразка; то в жар, то в холод; рано – пізно; не за життя, а на смерть; зима одягає, а літо роздягає; не ти перший, не ти останній; працьовитий – лінивий; ні назад, ні вперед; білий – чорний; кидає гладити за шерстю; гладити проти шерсті; дивитись вперед – оглядатися назад.

3. Доберіть приказки та прислів'я за тематикою: любов до рідного краю, красу природи, про стосунки родини, любов до праці.

IV. Для творчого рівня.

1. Доберіть англійські відповідники до фразеологізмів: *червоний як рак; грати з вогнем; золота середина; народитися під щасливою зіркою; слово – срібло, мовчання – золото; тихий як миша* (1).

2. *Напишіть твори за фразеологізмами чим багаті, тим і раді; до булави треба й голови; народ скаже - як зав'яже* (3).

Відповідно, це повинна бути система роботи, що починається з початкових класів і завершується у старших. [39, с. 125] Хоча, звичайно, це процес безперервний, оскільки людина все життя створює і використовує стійкі вислови.

Отже, ми зробили висновок, що у школах діти активно використовують фразеологізми, що вони забгачують їхню мову. На уроках англійської мови, школярі активно долучаються до роботи вчителя та самі ж пробують складати фразеологізми.

3.2. Національна фразеологія в іншомовному зіставленні у процесі навчання української мови

Щоденно послуговуючись мовою для спілкування та осмислення навколишнього, ми зрідка зупиняємо свою увагу і на самому матеріалі мови, його «фактурі».

Найвиразніше постають національні особливості рідної мови при знайомстві з іноземною. Зіставлення української та англійської мов дає чіткий контраст образно-мовних уявлень. Спільна для обох мов

фразеологічна модель заповнюється в кожній з них реаліями, національна специфіка яких стосується насамперед звукової оболонки самої назви, а не унікальності відповідного поняття: гроші – це всюди гроші (копійка, шилінг, пенс). Наприклад, фразеологізм *довгий карбованець* попри свою національну маркованість має англійський аналог *long shilling*; виразові *не мати ні шеляга за душею* відповідає англійський *not a penny to bless oneself with*; *влетіти у копійку* – *to cost a pretty penny*; *гарний як нова копійка* – *as smart as sixpence* (1).

Помічено, що в кожній з мов фразотворча здатність різних лексем, їх, так би мовити, популярність неоднакова. Довкола окремих з них утворюються цілі фразео-тематичні поля чи мікрополя. Природно, що цей фактор значно впливає на формування національної специфіки мови. Відчуті міжнаціональний контраст дає змогу зіставлення різномовних фразеологізмів, наприклад: *як з гуски вода* – *like water off a duck's back* (як вода з качиної спини); *старій жабі по коліна* – *knee-high to a duck* (качці по коліна); *плавати як риба* – *to swim like a duck* (плавати як качка); *курям на сміх* – *it is enough to make a horse (cat) lough* (коневі (котові) на сміх) (1).

Характерними для національної фразеології можуть бути як окремі образні компоненти, так і їх сполучення. Наприклад, українці про людину, що провинилася, кажуть: *знає кішка, чие сало з'їла*, а в англійській фразеології таку людину порівнюють з котом, що з'їв сметану або проковтнув канарейку – *like a cat that has had cream*; *like a cat that swallowed the canary* (12).

Національне значення фразеологічних одиниць із компонентами цього типу відчутне завдяки тому, що багато з них мають стійку асоціативну базу. Вони не лише представляють існуючу лінгвістичну традицію, але й відображають лінгвокультурні та історичні умови, за яких формувався фразеологічний фонд мови. Так, в англійській фразеології образність виразів з компонентом *armour* «панцир, лати» асоціюється з рицарськими турнірами, ряд фразеологічних одиниць з компонентом *bow* «лук» – з популярними

легендами й баладами про шляхетного розбійника Робіна Гуда, в образності фразеологізмів з компонентами *jewel* «коштовність», *diamond* «діамант», *ruby* «рубі» відлунює холодна вишуканість аристократичних салонів. Цього немає в нашій фразеології. У ній є *ясні зорі й тихі води* (6). –опоетизований образ рідного краю, благородні почуття ратної доблесті й людської гідності, успадковані ще з княжих часів та козащини: *мертві сраму не імуть; іду на ви; козацькому роду нема переводу* (6). та інші.

Входження до складу фразеологічних одиниць української мови назв рослин зумовлено не стільки їх практичним використанням, скільки народнопісенною і фольклорною традицією: *хрещатий барвінок; як у любистку купаний; зелений як рута; ряст топтати; гарна як калина в лузі* (7) та інші.

Мовна картина світу, наскільки вона відображена у фразеології, як мозаїка, дає змогу розгледіти не тільки образи та їх композиції, а й те, з чого вони складаються – компоненти фразеологічних одиниць. Їх склад свідчить про те, що формування української національної фразеології відбувалося головним чином через суспільну свідомість соціальних низів, переважно селянства, а також ремісництва і козацтва, тоді як в англійській – виразно представлена також феодальна знать та інші заможні верстви.

Слід пам'ятати, що українська та англійська фразеології формувалися під впливом фольклорної традиції, що відображає життя передусім сільського населення. Сільська тематика, що на якомусь етапі була домінуючою, згодом частково поступилася своїми позиціями. Вона збереглась у кожній з мов пропорційно до того, який шлях розвитку пройшла відповідна цивілізація – народ, держава, культура. Мовні явища розвиваються за своїми законами, їм притаманні інерційність, традиція, кумулятивні процеси.

Через компонентний склад і образність фразеологічних одиниць в мові відображаються такі краєзнавчі особливості побутування народу, як географічне розташування, рельєф країни, клімат тощо. Наприклад, у мові

англійців велика кількість фразеологічних одиниць пов'язана з морем, рибальством, мореплавством. У нас таких виразів значно менше. Проте в англійській мові не знайдемо образних аналогів українським виразам з компонентами *step і поле: у степу і хрущ м'ясо; один у полі не воїн; шукай вітра в полі* (6) та інші. Якщо несподіванку англійці порівнюють з квітневою зливою – *as sudden as an April shower*, – ми кажемо: *як сніг на голову* (1).

Фразеологічні одиниці англійської та української мов мають ряд особливостей композиційної побудови та формально-граматичної структури. Наприклад, в українській фразеології поширеним композиційним засобом виступає внутрішнє римування: *казала Настя, як удасться; не для пса ковбаса; сміх і гріх; серце з перцем; не за всяку провину києм у спину; така й слава* (8) тощо. Нерідко рима є визначальною у виборі компонента фразеологічної одиниці: *біг пес через овес; на вербі груші, а на осиці кислиці* (8). Окремі приклади внутрішнього римування можна знайти і в англійській фразеології, але загалом для цієї мови воно менш характерне. Інша річ алітерація – звукопис, умисний повтор однакових чи подібних фонем для створення естетичного враження. Роль алітерації в англійській фразеології нагадує композиційну функцію рими в українській. Алітерованих ідіом в англійській мові (на відміну від української) є значна кількість: *back and belly* – «одяг і харчі», *time and tide wait for no man* – «час не чекає», *muck and money go together* – «бруд і гроші ходять разом» (1). При цьому алітерація також впливає на вибір компонентів фразеологічних одиниць: *as like chalk and cheese* – «схожі як крейда і сир», *mice and men* – «усе живе» (1) тощо.

Проте й тут не бракує суперечностей. Навіть свідчення самих носіїв мови з цього приводу слід брати до уваги з великим застереженням. Англійський мовознавець Л. П. Сміт сказав: «Змістом ідіом є наш земний світ, а їх атмосферою – проникливий, твердий, позбавлений романтики здоровий глузд. У центрі уваги є удача, гроші. Задоволення, яке дають багатство і успіх, відображається у багатьох ідіомах-метафорах» [73, с. 54].

Наскільки прагматичними є англійці у порівнянні з нами? Розглянемо кілька прикладів. Українське прислів'я *барвінок на вінок, а полин на віник* значною мірою синонімічне англійському *that which will not be better must be made into cheese* (букв.: *те, що не годиться на масло, піде на сир*) (1). Подібні семантично і структурно, ці фразеологічні одиниці є різноплановими альтернативами. Якщо в українській ідеться про те, що різні за своєю природою об'єкти (рослини) мають різне застосування, то англійська ФО являє прагматичніший тип мислення: прагнення повністю реалізувати можливості наявного продукту, використати з нього все, що можна. Зіставлення цих фразеологізмів підтверджує точку зору Л. П. Сміта.

Порівняльний аналіз українських та англійських фразеологічних одиниць уможливорює порівняння національної мовної картини світу обох народів.

Висновки до III розділу

Отже, опанування фразеології української мови є невід'ємною частиною роботи над розвитком мовлення школярів та над вдосконалення і формування їх пізнавального інтересу. Робота над фразеологією реалізує не лише потребу у збагаченні мовлення українською фразеологією, а й веде до розширення кругозору та підвищення рівня загального розвитку і світоглядних цінностей. Цим визначається необхідність організації ефективної системи роботи над фразеологією на уроках української мови як в основній школі, так і в старших класах.

Ставлячи завдання, щоб скарби фразеології не тільки добре розумілися учнями, а й ставали невід'ємною частиною їхнього власного мовлення, вчитель повинен пропонувати на уроках української мови та на уроках іноземної мови, на інтегрованих уроках систему вправ, за допомогою виконання яких вироблялись би необхідні практичні вміння і навички розуміння фразеології, її синонімії.

З метою розвитку мовлення учнів, виховання любові до рідної мови та до свого народу, вчитель звертає увагу на культуро- і національно-мовні особливості фразеології мов, що вивчаються, вчить зіставляти і порівнювати мовні факти, що веде до збагачення словникового запасу, закладає основи перекладу мовних одиниць і адекватного їх стилістичного використання, загалом здійснює формування інтелектуальної культури школярів. Вправи можна використовувати як на уроках української мови, під час інтегрованих уроків української та англійської мов та літератур, а також і в позакласній роботі, під час підготовки до олімпіад і мовних конкурсів.

ВИСНОВКИ

В процесі написання роботи ми виконали низку завдань. Спираючись на праці відомих науковців, ми проаналізували підходи до визначення терміну «фразеологізм» та основні риси, які, на думку відомих мовознавців, властиві всім фразеологізмам. Узагальнюючи, можемо зазначити, що критеріями виділення фразеологічної одиниці є критерії ідіоматичності, семантико-синтаксичної стабільності, лексикалізації та відтворюваності.

Задля всебічного та глибокого аналізу фразеологізмів ми також ознайомилися з основними класифікаціями фразеологічних одиниць, зроблених такими визначаними лінгвістами, як Ш. Баллі, В. В. Виноградов, Н. М. Шанський, О. І. Смирницький, І. Є. Анічков, Б. О. Ларін, С. Г. Гаврин, В. Л. Архангельський, Л. А. Булаховський та іншими. Вчені класифікували фразеологізми за певними критеріями та властивостями, такими як структура, мотивованість, сталість складу, однак всеохопної та єдиної класифікації фразеологічних одиниць на сьогоднішній день, на жаль, не створено.

У лінгвістичній науці категорію фразеологічного значення розробили В. В. Виноградов, В. Л. Архангельський, В. М. Телія, О. В. Кунін. Такі вчені як В. В. Виноградов, О. В. Кунін, В. П. Жуков заклали основи дослідження його вмотивованості.

Зіставне вивчення української та англійської фразеології становить інтерес не тільки з погляду знаходження специфічних чи виключних ознак в одній з них. На тлі відмінностей цікаво спостерігати і прикмети типологічної подібності чи генетичної спорідненості елементів фразеологічної моделі, образності, компонентного складу.

У роботі ми порівняли фразеологічний склад української мови з фразеологізмами англійської мови з метою визначення спільних рис і за допомогою компаративного аналізу зробили такі висновки:

По-перше, фразеологія як англійської, так і української мов представляє найрізноманітніші сфери життя народу та його історію,

особливості взаємин минулих епох, побуту та виробничої діяльності, родинних стосунків і морально-етичного кодексу, запозичення з різноманітних літературних джерел. У ній знайшли відображення своєрідність рослинного та тваринного світу, природних умов тощо.

По-друге, фразеологічний склад обох мов має кілька груп:

- а) питомо українські, власне англійські ФО;
- б) запозичені ФО.

Серед власне англійських та українських фразеологізмів можна виділити кілька груп за походженням:

1. Фразеологічні звороти, які віддзеркалюють традиції та звичаї *народу*;
2. Фразеологізми, які ґрунтуються на побутових образах, асоціаціях, навіяних простими життєвими обставинами і реаліями;
3. Фразеологізми, які пов'язані з давніми віруваннями, забобонами, ворожінням;
4. Фразеологізми, що виникли під впливом різних жанрів усної народної творчості – пісень, дум, переказів, анекдотів тощо;
5. Фразеологізми, які відображають історичні факти;
6. Фразеологізми, які професійно зумовлені;
7. Авторські стійкі сполучення, що мають літературне походження.

Важливе джерело поповнення фразеологічного фонду – запозичення фразеологічних одиниць, яке виникає внаслідок спілкування між носіями мови. Таких запозичень багато і в українській, і в англійській мовах.

Ця група теж має декілька підгруп:

1. Біблеїзми;
2. Фразеологізми, засвоєні з античного джерела;
3. Фразеологізми французького походження;
4. Фразеологізми німецького походження;
5. Фразеологізми іспанського походження;
6. Нечисленні запозичення з інших мов;
7. Запозичення з мов слов'янських народів. В англійській мові такі

запозичення майже відсутні.

8. Крилаті вислови англійського походження, зокрема з творів В. Шекспіра, а також рядки з творів інших письменників, політичних діячів, цитати з історичних документів. В англійській мові українських запозичень не знайдено.

На особливу увагу заслуговує процес переосмислення буквального змісту словосполучення в переносне, цілісне значення фразеологічної одиниці. Ми приділили увагу шляхам мотивації українських та англійських фразеологізмів, оскільки саме мотивація має вагому роль у з'ясуванні механізмів утворення фразеологічних одиниць, а відтак поглиблює їх розуміння та відкриває шлях для точного використання та перекладу. Актуальність цього питання диктується загальною спрямованістю сучасних досліджень фразеології в контексті психолінгвістичних та лінгвокультурологічних студій, які з'ясовують загальнолюдські та національно-специфічні принципи категоризації дійсності, що відображаються у мовах.

У роботі ми здійснили спробу встановити основні підгрупи фразеологізмів обох мов залежно від їх мотивації, спираючись на робочу класифікацію на основі кількох джерел. В загальному виявлено, що шляхами мотивації фразеологізмів є 1) інтертекстуальність (*випити чашу до дна; сізіфова праця; перейти Рубікон; варфоломійська ніч; боротися з вітряками – a doubting Thomas, Achille 's hell, between Scylla and Charybdis, Platonic love, an ass in a lion's skin, Aladdin 's lamp*); 2) закоріненість у загальних культурних традиціях мовної спільноти чи світоглядних позиціях, наприклад, синонімічні, хоч і ґрунтовані на іншій системі уявлень фразеологізми: *барвінок на вінок, а полин на віник – that which will not be better must be made into cheese* (букв.: *те, що не годиться на масло, піде на сир*); 3) метафоризація та гра слів (*заяча душа, хитрий лис, кіт наплакав, як корова язиком злизала – blue stocking; Carry coal to Newcastle*).

Подібність логіко-семантичних перетворень у структурі англійських та

українських фразеологізмів є досить наочною. Подібні зіставлення становлять інтерес не тільки в теоретичному плані, а й сприяють усвідомленню того, що як мовна індивідуальність ми можемо становити інтерес і для самих себе, і для тих, хто не належить до кола нашої мови. Тут незаймані резерви лінгводидактики: мовне самопізнання через зіставлення з іншими національними системами дає більш повне уявлення про виразові багатства рідного лексику і можливості його розвитку; воно здатне підняти престиж рідної мови як унікальної скарбниці народного розуміння, інтелекту, досвіду, як неповторної частки в духовній спадщині людства.

У людей, які починають вивчати іноземну мову, особливі труднощі викликає переклад текстів, у яких зустрічаються стійкі словосполучення. Помилки у вживанні і перекладі фразеологічних зворотів виникають не тільки в результаті незнання їх лексико-граматичного складу і значення, а й тому, що не враховуються їх словесні зв'язки, експресивно-стилістичні відтінки, сфера вживання, лінгвокультурні особливості.

Для перекладу фразеологічної одиниці перекладач повинен враховувати і, якщо можливо, повністю передати всі її складники, а саме: наочний, стилістичний, емоційний, образний та національно-етнічний. Найважчим є переклад фразеологічних одиниць, які не мають еквівалентів в українській мові. Для передачі ФО використовуються прийоми описового, дослівного та лексичного перекладу. Але перекладач повинен намагатися, якщо це можливо, зберегти образний характер оригінальної одиниці. Існують способи перекладу фразеологічних одиниць: фразеологічним аналогом, контекстуальними замінами та калькуванням, переклад фразеологічним еквівалентом, описовим перекладом, але найкращим способом перекладу образної фразеології є пошук відповідного фразеологізму в рідній мові. Використання цього методу перекладу забезпечує не лише передачу змісту, але і відтворення образності та виразності англійських висловів .

Таким чином, фразеологічний фонд мови дає багатий матеріал для спостережень над народною етикою, психологією, віддзеркалює традиційні

уявлення про людські цінності, що є невичерпним матеріалом для викладання обох мов, формування мовних умінь учнів та розширення їх світогляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова: Фразеологія.[Навчальний посібник для філологічних факультетів університетів] / Л. Г. Авксентьев. – Харків : Вища школа. Видавництво при ХДУ, 1983. – 137 с.
2. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія : навч. посіб. для філолог. фак. ун-тів. 2-е вид., допов. і перероб. /Л. Г. Авксентьев. – Харків : Вид-во при ХДУ, 1988. – 134 с.
3. Ажнюк Б. М. Національна фразеологія в іншомовному зіставленні Б. М. Ажнюк // Українська мова і література в школі. –1990. – №5. – 137 с.
4. Александрова С. П. Фразеологізми в загальнонародній мові та в художньому тексті / С. П. Александрова // Мовознавство. –1993. – №6. – С. 70-77.
5. Алефіренко М. Ф. Питання лінгвістичного аналізу внутрішньої структури компаративних фразеологізмів / М. Ф. Алефіренко // Мовознавство. – 1977. – №5. – с. 75-82.
6. Алефіренко М. Ф. Моделювання фразеолого-семантологічної системи як лінгвістична проблема / М. Ф. Алефіренко // Мовознавство. – 1992. – №4 – (січень-лютий). — С. 21-29.
7. Алефіренко М. Ф. Проблеми фразеологічного рівня мови/ М. Ф. Алефіренко // Мовознавство. – 1984. – №5. – С. 42-47.
8. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / М. Ф. Алефіренко. – Х., 1987. – 134 с.
9. Архангельська А. М. Етнокультурний аспект семантики фразеологічних одиниць української мови / А. М. Архангельська, Н. В. Вовчук // Актуальні проблеми сучасної філології: Мовозн. студії: Зб. наук, пр. РДГУ. – Рівне, 1995. – Вип. 3. – С. 76- 82.
10. Архангельський В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке / В. Л. Архангельский. – Ростов-на-Дону, 1964. – 280 с.
11. Бабич Н. Д. Фразеологія української мови. Навчальний посібник /

Н. Д. Бабич. – Чернівці. – Ч. 1. – 1970; Ч. 2. – 1971.

12. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М.: Изд-во Иностранной литературы, 1961. – 394 с.

13. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / К. Т. Баранцев. – 2-ге вид., випр. – Київ : Тов «Знання», КОО, 2005. – 1056 с.

14. Батюк Н. О. Фразеологічний словник / Н. О. Батюк. – Київ, 1964. – 235 с.

15. Білецький А. О. Сучасне порівняльно-історичне мовознавство / А. О. Білецький // Мовознавство. – 1975. – №3. – С. 3-13.

16. Білодід І. К. Т. Г. Шевченко в історії української літературної мови (розділ «Крилате слово Шевченка»). – Київ, 1964.

17. Бойко Н. І. Народження нових фразеологізмів / Н. І. Бойко // Укр. мова і літ. в школі. – 1984 №1. – С. 38-47.

18. Булаховський Л. А. Значення мовознавства / Л. А. Булаховський. – Київ : Рад. шк., 1962. – 39 с.

19. Булаховський Л. А. Курс сучасної української літературної мови: Посібник для філологічних факультетів університетів і факультетів мови і літератури педагогічних інститутів / Л. А. Булаховський. — Київ : Рад. шк., 1951. – Т.1. – 407 ; Т.2. – 465с.

20. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В. В. Виноградов. – М., 1947. – с. 170.

21. Галицько-руські народні приповідки / Зібрав, упорядкував і пояснив І. Франко. – Львів, 1901-1910. – с. 230.

22. Гаврин С. Г. Фразеология современного русского языка / С. Г. Гаврин. – Пермь : Пермский государственный педагогический институт, 1974. – 201 с.

23. Гаращенко О. Фразеологічні одиниці та проблеми їх класифікацій / О. Гаращенко // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Філологічні науки. – 2010. – Вип. 89(3). – С. 176-180. – Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2010_89%283%29__44

24. Гуцульські говірки: Короткий словник / НАН України. Інститут українознавства імені І. Крип'якевича ; [уклад. Г. Гузар, Я. Закревська та ін.]. – Львів, 1997. – 230 с.

25. Голуб Т. Фразеологізми. 6 клас / Т. Голуб // Українська мова та література в школі. – 2005. – №24 (червень). – С. 25-31.

26. Дехтярьова О. В. Лінгвокультурологічний аспект вивчення діалектних фразеологізмів у художніх творах / О. В. Дехтярьова . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:gZ7vOwhjPYYJ:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26I21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/Npkpnu_fil_2015_38_33.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua

27. Денисова А. М. Проблема дослідження класифікацій фразеологічних одиниць у лінгвістиці. /А. М. Денисова // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. – 2015. – Випуск VI. – С. 2-8.

28. Демський М. Т. Збагачення мови учнів фразеологізмами / М. Т. Демський // Укр. мова і літ. в школі. – 1969. – №3. – С. 57-65.

29. Дем'яненко Н. Б. Етнокультурна складова у структурі фразеологічного значення / Н. Б. Дем'яненко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/DimOntik/Desktop/Mikks_2014_47\(1\)__37.pdf](file:///C:/Users/DimOntik/Desktop/Mikks_2014_47(1)__37.pdf)

30. Дерев'яненко Л. Вивчаємо фразеологізми / Л. Дерев'яненко // Українська мова і література. – 2000. – №2. – С.46-47.

31. Дехтяров О. В. Лінгвокультурологічний аспект вивчення діалектних фразеологізмів у художніх творах О. В. Дехтяров // Філологічні науки. – 2015. – Випуск 38. – С. 131-133.

32. Дмитренко О. П. Мотиваційні процеси та їх типи у фразеологічному фонді сучасної німецької мови (на матеріалі фразеологічних одиниць соціально-економічної сфери / О. П. Дмитренко // Наукові записки НДУ імені М. Гоголя. Філологічні науки. – 2012. – С. 109-114.

33. Добржанська Л. І. Крилаті Шевченкові вирази / Л. І. Добржанська // Українська мова в школі. – 1961. – №1.
34. Дорошенко М. І. Про лексико-фразеологічну роботу на уроках / М. І. Дорошенко // Укр. мова і літ. в школі. – 1961. – №5. – С. 57-60.
35. Жуков В. П. Русская фразеология: учеб. пособие для филол. спец. Вузов / В. П. Жуков. – М.: Высш. школа, 1986. – 309 с.
36. Зорівчак Р. Г. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Р. Г. Зорівчак. – Львів, 1983. – 122 с.
37. Зубков М. Г. Українська мова: Універсальний довідник / М. Г. Зубков. – Харків: ВД «Школа», 2004. – 496 с.
38. Іванова А. В. Відображення менталітету українського народу у фразеологічній системі української мови порівняно з англійськими ідіомами / А. В. Іванова, Н. В. Мандрик // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. – Рівне, 1999. – Вип. 7. – 126 с.
39. Каптур Г. А. Лінгводидактичний аспект формування національного менталітету в молодших школярів засобами української фразеології / Г. А. Каптур. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/7904/1/Kaptur_Lingvo.pdf
40. Коваль А. П. Крилаті слова – важливий стилістичний засіб / А. П. Коваль, В. В. Коптілов // Українська мова і література в школі. – 1964. – №7.
41. Коваль А. П. 1000 крилатих висловів української літературної мови / А. П. Коваль, В. В. Коптілов. – Київ, 1964. – 334с.
42. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / М. П. Кочерган. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2001р. – 368 с.
43. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. English-Russian phraseological dictionary: Ок. 20 000 фразеологическихединиц. – 4-е изд. – М., 1984. – 942 с.

44. Кунін А. В. Фразеологічні одиниці та контекст / А. В. Кунин // Іноземні мови в школі. – 1971. – №5. – С. 370.

45. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка: учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / А. В. Кунин. – М. : Высшая школа, Дубна: Изд. центр «Феникс», 1996. – 381 с.

46. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – М. : Вышш. школа. – 1986. – 336 с.

47. Кунин А. В. Английская фразеология (теоретический курс) / А. В. Кунин. – М.: Высшая школа, 1970. – 342 с.

48. Ларін Б. О. Про народну фразеологію / Б. О. Ларін // Укр. мова і літ. в школі. – 1959. – №5. – С. 30-37.

49. Ларин Б. А. Очерки по фразеологии (О систематизации и методах исследования фразеологических материалов). История русского языка и общее языкознание: Избранные работы. – М.: Просвещение, 1977. – С. 125 - 149. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.philology.ru/linguistics2/larin-77d.htm> (дата звернення: 26.10.2015)

50. Мартинів О. М. Аналіз внутрішньої форми фразеологічних одиниць з компонентом на позначення звучання в сучасній німецькій мові / О.М.Мартинів // Вісник Житомирського державного університету. – 2010. – Вип.49. Філологічні науки. – С. 184-187.

51. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія / Ф. П. Медведєв. – Харків, 1982. – 151 с.

52. Михайлик В. Фразеологічні особливості ділового мовлення / В. Михайлик // Українська мова та література. – 1999. – №44 (листопад). – С. 17.

53. Мойсеєнко Л. А. Фразеологізми як складова українського фольклору / Л. А. Мойсеєнко // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. – 2013. – Вип. 21. – С. 69-77. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdsm_2013_21_13

54. Мокієнко В. М. Історико-етимологічний аналіз фразеології та етимологія лексики // Мовознавство. – 1990. – №5. – С. 3-11.

55. Муқан Г. М. Робота над фразеологізмами / Г. М. Муқан, Г. Р. Передрій, В. Ф. Сич // Укр. мова і літ. в школі. – 1997. – №7. – С. 70.

56. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка: учебн. / А. Г. Назарян. – М.: Высш. шк., 1987. – 288 с.

57. Наумова И. О. Фразеологизмы английского происхождения в современной публицистике // Рус. язык в школе. – 1989. – №6. – С. 65-68.

58. Новий Довідник: Українська мова і література. – Київ : ТОВ «Казка», 2004. – 864с.

59. Онкович Г. Фразеологізми як національно-культурний компонент українознавства // Дивослово. – 1994. – №9. – с. 12-16.

60. Петрочук О. В. Особливості мотивації фразеологізмів з он імами у сучасній німецькій мові / О. В. Петрочук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2019. – №43.Т3. – С. 42-45.

61. Пономаренко Л. О. Типи залежності між компонентами англійських фразеологізмів іншомовного походження // Мовознавство. – 1974. – №1. – С. 67-72.

62. Рогач О. Етнос. Мова. Фразеологізм / О. Рогач // Дивослово. – 1998. – №9. – С. 14-15.

63. Ройзензон Л. И. Лекции по общей и русской фразеологии: учебное пособие / Л. И. Ройзензон. – Самарканд: Самарканд. гос. ун-т им. А. Навои, 1973. – 223 с.

64. Рудько М. Чи знаєте ви народні приказки та прислів'я / М. Рудько // Дивослово. – 1977. – №1. – С. 44

65. Русанівський В. М. Методологія, теорія і часткові методи лінгвістичних досліджень / В. М. Русанівський // Мовознавство. – 1975. – С. 3-11.

66. Савчук Р. Мова засобів масової інформації : хрестоматія до дисципліни / Руслана Любомирівна Савчук. – Івано-Франківськ : ПНУ, 2017. – 135 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kjourn.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/54/2018/05/%D0%A5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%8F-%D0%9C%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%97%D0%9C%D0%86.pdf>

67. Савчук Г. В., Галатонова І. П. Англійські фразеологізми й особливості їх перекладу українською мовою . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v36/part_2/Filologi36_2.pdf

68. Свінціцька Ю. Ф. Лексико-семантичні особливості фразеологічних одиниць з власними назвами (на матеріалі англійської та української мов) / Ю. Ф. Свінціцька, В. В. Жуковська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nniif.org.ua/File/17ufslso.pdf>

69. Синиця І. О. Психологія усного мовлення/ І. О. Синиця. – Київ, 1974, 182 с.

70. Синиця І. О. Фразеологічний словник усного мовлення учнів / І. О. Синиця І.О., Л. М. Виріс // Укр. мова і літ. в школі. – 1973. – №10. – С. 59.

71. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. – Київ : Наук. думка, 1973. – о 279 с.

72. Скрипчак Я. О. Етимологічний аналіз виразів / Я. О. Скрипчак // Українська мова і література в школі. – 1976. – №5. – С. 33.

73. Смит Л. П. Фразеологія англійського язика: пер. с англ. / Л. П. Смит. – М: Учпедгиз, 1959. – 208 с.

74. Стишов О. А. Основні джерела поповнення фразеологічного складу української мови кінця ХХ - початку ХХІ століть / О. А. Стишов // Мовознавство. – 2015. – № 1. – С. 33 - 46.

75. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за загальною редакцією академіка І. К. Білодіда. – Київ : Наук, думка, 1973. –

439 с.

76. Телия В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 286 с.

77. Тесленко О. Робота над фразеологізмами української мови на між предметній основі. // Українська мова і література в школі. 1999. - №3. С.23

78. Удовиченко Г. М. Предмет фразеології та семантичні типи фразеологізмів / Г. М. Удовиченко // Українська мова і література. – 1965. – №2. – С. 259.

79. Удовиченко Г. М. Словник українських ідіом / Г. М. Удовиченко. – Київ, 1968. – с. 370.

80. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови в 2-х томах/ Г. М. Удовиченко. – Київ : Вища школа, 1984. – .463 с.

81. Ужченко В. Д. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьев. – Київ, 1990. – 171 с.

82. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Київ : Освіта, 1998. – 224 с.

83. Українські народні прислів'я та приказки / Упорядники В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут. – Київ, 1963. – с.257.

84. Фёдоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): учеб. пособие. 5-е изд. / А. В. Фёдоров – С.-Пб: Филол. факультет СПбГУ; М.: Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416 с.

85. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / НАН України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ : Довіра, 2003. – 735с.

86. Чаєнко О. К. Лінгвокультурна специфіка фразеологізмів у процесі перекладу / О. К. Чаєнко. – Мова. – 2019. – № 3. – С. 49-53.

87. Чередниченко І. Г. Нариси з української фразеології / І. Г. Чередниченко. – Київ , 1952. – с. 269.

88. Черемшина М. Твори в двох томах / М. Черемшина. – Київ : Наук. думка, 1974. – Т. 1. – 336 с.
89. Шанский Н. М. Фразеология современного языка / Н. М. Шанский. – М., 1969. – . 345.с.
90. Шанский М. М. Фразеология современного русского языка / М. М. Шанский. – М. : Изд-во ЛКИ, 1985. – 272 с.
91. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – Москва: Наука, 1988. – 215 с.
92. Швець А. І. Когнітивно-ономасіологічна природа мотивації як процесу й мотивованості як його результату / А. І. Швець // Науковий вісник НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. – 2016. – Вип. 14. – С. 225-233.
93. Biber Douglas, Conrad Susan, Reppen Randi. Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use. – Cambridge: CUP, 1998 – p. 4.
94. Corpus annotation: linguistic information from computer text corpora / Roger Garside, Geoffrey Leech, Tony McEnery. – 1997 – 292 p.
95. Corpus linguistics. Tony McEnery, Andrew Wilson. – Режим доступу: <http://www.lancaster.ac.uk/fss/courses/ling/corpus/CONTENTS.HTM>
96. Fillmore Ch. Corpus linguistics or computer-aided armchair linguistics // Directions in corpus Linguistics: Proceedings of Nobel Symposium 82. – Berlin, 1992. – p. 35- 60.
97. Francis W. Language Corpora B.C. / W. Francis // In: Jan Svartvik (ed.) Directions in Corpus Linguistics. Proceeding of Nobel 82, Stockholm, 4–8. August, 1991, Berlin –New York: Mouton de Gruyter. – p. 17-35.
98. Jespersen O. Essentials of English Grammar. - London, 1933. – 340 p.
99. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
100. MacEnery T., Hardie A. Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice / T. MacEnery, A. Hardie. – Cambridge University Press, 2012. – 294 p.

101. Seidl J., Me Mordie W. English idioms and Howtouse Them. – Oxford, 1978.

102. Weinreich V. Problems in the Analysis of idioms Substance and Structure of language. - University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1964.

103. <https://studfile.net/preview/5115587/page:37/>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К. Т. Баранцев. – 2-ге вид., випр. – Київ : Т-во “Знання”, КОО, 2005. – 1056 с.
2. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uacorpus.org/>
3. Короткий фразеологічний словник (крилаті вислови) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://abetka.ukrlife.org/frazeo_ua.htm
4. Корпус української мови на лінгвістичному порталі MOVA-info [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mova.info/corpus.aspx>
5. Національний корпус російської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ruscorpora.ru/new/corpora-other.html>
6. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Київ : Освіта, 1998. – 224 с.
7. Фразеологічний словник української мови У 2-х кн. / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. — Київ : Наук. Думка, 1993. – 984 с.
8. Фразеологічний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/49/53405/359177.html>
9. Brewer’s Dictionary of Phrase and Fable. – London, 1971. – ...р.
10. British National Corpus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.english-corpora.org/bnc/>
11. Partridge E. Dictionary of Cliches. – Ldn., 1960. – ...р.
12. The Oxford English Corpus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sketchengine.eu/oxford-english-corpus/>
13. Матеріали з сайту Superfim «Фразеологізми англійської мови та їх переклад на українську мову». – Режим доступу: https://supermif.com/frazeologizm/england/england_ukr_fraz_a_d.html

ДОДАТКИ

Додаток А(13)

Порівняльний словник англійсько-українських фразеологічних одиниць

1. **(a) pilar(s) of society** стовпи суспільства

Приклад вживання фразеологізму (a) pilar(s) of society: «*Magnus was among pillars of society in the thirtieth*».

2. **(all) skin and bones** шкіра та кістки

Приклад вживання фразеологізму (all) skin and bones: «*The old man who was their leader was just skin and bones*».

3. **(an) apple of discord / a bone of contention** яблуко роне існузбрату

Приклад вживання фразеологізму (an) apple of discord / a bone of contention: «*The ownership of the ancestral home has been a bone of contention between the two brothers for the last twenty ears*».

4. **(like) a bull in a china shop** слон в крамниці

Приклад вживання фразеологізму (like) a bull in a china shop: «*He upset everybody at my birthday party, he was like a bull in a china shop*».

5. **(like) water off a duck's back** як з гуски вода

Приклад вживання фразеологізму (like) water off a duck's back: «*She scolded her son again and again for his laziness, but her words were water off a duck's back*».

6. **a bad business** погана справа

Приклад вживання фразеологізму a bad business: «*In the train he was robbed all his money; a bad business!*».

7. **a bag of nerves** згусток нервів

Приклад вживання фразеологізму a bag of nerves: «*Since her divorce, Pamela has been a bag of nerves*».

8. **a banana republic** бананова республіка: *a republic whose governments are repeatedly overthrown and replaced by new ones, equally unstable*

9. **a belly-dance** танець живота: *a dance in which the dancers rotate their hips*

10. **a big shot** важлива шишка

Приклад вживання фразеологізму *a big shot*: «*He is a big shot in the new administration*».

11. **a bird in the hand is worth two in the bush** краще синиця в руках, ніж журавель у небі

12. **a bitter pill** гірка пігулка

Приклад вживання фразеологізму *a bitter pill*: «*It was a bitter pill for him to swallow when he discovered that his wife didn't love him any more*».

13. **a blue-stocking** синя панчоха

Приклад вживання фразеологізму *a blue-stocking*: «*I do not want to spend time with that blue-stocking. She is interested only in books*».

14. **a bolt from the blue** грім серед ясного неба

Приклад вживання фразеологізму *a bolt from the blue*: «*The news about their marriage came like a bolt from the blue*».

15. **a Caliph for a day** каліф на час: *a person who comes into power for a short time only*

16. **a case of the pot calling the kettle black** ти б мовчав, сам теж хороший

17. **a crying shame** волаюча несправедливість

Приклад вживання фразеологізму *a crying shame*: «*It is a crying shame that the children should be separated from one another because of their parents' divorce*».

18. **a dark horse** темна конячка

Приклад вживання фразеологізму *a dark horse*: «*Do you have any idea who this dark horse is*»?

19. **a dead language** мертва мова: *one that is no longer spoken today, such as ancient Greek, Latin, Sanskrit*

20. **a dog in the manger** собака на сні: *a person who refuses to let another enjoy what he himself has no use for*

21. **a dog's life** собаче життя

Приклад вживання фразеологізму a dog's life: «*They led a dog's life after having been sent from their country*».

22. **a doubting Thomas** Хома невіруючий: a sceptic, someone who will believe only the evidence of his own eyes

23. **a drop in the ocean** крапля в морі

Приклад вживання фразеологізму a drop in the ocean: «*Their help is only a drop in the ocean of what we really need, but it doesn't mean that we are not thankful to them*».

25. **a fair wind** попутний вітер

Приклад вживання фразеологізму a fair wind: «*The President wished a fair wind to the athletes*».

26. **a family tree** сімейне дерево

27. **a fancy-dress ball** бал-маскарад: a ball where all the guests are dressed in costumes of historic or fictional characters or anything else that takes their fancy

28. **A fine gesture** гарний жест

29. **a flight of fancy** політ фантазії

Приклад вживання фразеологізму a flight of fancy: «*Her plan is a flight of fancy. Nothing else*».

30. **a fly in the ointment** ложка дьогтю

Приклад вживання фразеологізму a fly in the ointment: «*I would like to go to Spain next summer. The only fly in the ointment is we shall have to take our aunt with us*».

31. **a flying saucer** літаюча тарілка: an unknown flying object from another planet

32. **a fool in grain** запеклий дурень

Приклад вживання фразеологізму a fool in grain: «*There is no reason for taking him into account; he is a fool in grain*».

33. **a gentleman's agreement** джентльменська угода

Приклад вживання фразеологізму a gentleman's agreement: «*We have a gentleman's agreement, which is as good as a signed contract*».

34. **a ghost town** місто-примара: a town that is no longer inhabited

35. **a Golden Jubilee** золотий ювілей

Приклад вживання фразеологізму a Golden Jubilee: «*Celebration of the fifties anniversary of an important event is a Golden Jubilee*».

36. **a gold-mine** золоте дно

Приклад вживання фразеологізму a gold-mine: «*This business could be a gold-mine if it were properly developed*».

37. **a guardian angel** ангел-охоронець

Приклад вживання фразеологізму a guardian angel: «*My neighbour helps me so much without expecting anything in return; he has been a true guardian angel*».

38. **a half-baked idea** сира ідея

Приклад вживання фразеологізму a half-baked: «*They risked spilling kids' blood for some half-baked Republican ideal*».

39. **a happy medium** золота середина

Приклад вживання фразеологізму a happy medium: «*You should choose a happy medium and think about your health*».

40. **a hard nut to crack** міцний горішок

Приклад вживання фразеологізму a hard nut to crack: «*He is a difficult man to convince. You will find him a hard nut to crack*».

41. **a head on one's shoulders** голова на плечах

Приклад вживання фразеологізму a head on one's shoulders: «*I always listen to his judgments for he has a head on his shoulders*».

42. **a heart of gold** золоте серце

Приклад вживання фразеологізму a heart of gold: «*Your mother has a heart of gold; she is so kind, generous and forgiving*».

43. **a heart of stone** кам'яне серце

Приклад вживання фразеологізму a heart of stone: «*He must have a heart of stone to turn away his own son like he did*».

44. **a heart-to-heart talk** розмова по душах

Приклад вживання фразеологізму a heart-to-heart talk: «*I had a heart-to-heart talk with Mary about her plans to marry John*».

45. **A heavy heart.** (букв. «Важке серце») Камінь на серці

46. **a hey-day / halcyon day** золоті дні: the best days

47. **a horse of another colour** зовсім інший колір

Приклад вживання фразеологізму a horse of another colour: «*If you want money for your brother; that's a horse of another colour*».

48. **a house of cards** картковий дім

Приклад вживання фразеологізму a house of cards: «*Denis' ideas about his future work are nothing but a house of cards that may topple over any moment*».

49. **a Jack of all trades** майстер на всі руки

Приклад вживання фразеологізму a Jack of all trades: «*A Jack of all trades and a master of none*».

50. **a Judas kiss** поцілунок Іуди

51. **A knowing old bird.** (букв. «Обізнаний старий птах») Стріляний горобець

52. **a lame excuse** слабка відмовка: an excuse that is weak and unconvincing

53. **a land of milk and honey** молочні річки, киселеві береги

54. **a little bird told me** земля чутками повниться

Приклад вживання фразеологізму a little bird told me: «*A little bird told me you could be very severe when you please, though / refused to believe it*».

55. **a long shot** з далеким прицілом

Приклад вживання фразеологізму a long shot: «*It may be a long shot but / think Harry will marry again soon*».

56. **a maiden name** дівоче прізвище

Приклад вживання фразеологізму a maiden name: *a wife's family name prior to her marriage*.

57. **a man of his word** Пан / хазяїн свого слова

Приклад вживання фразеологізму a man of his word: «*I am sure we can trust him. He is a man of his word*».

58. **a man of the old school** людина старої школи

Приклад вживання фразеологізму *a man of the old school*: «*He is a strict disciplinarian and expects his men to work hard, but he never asks them to do more than he does himself. He is a man of the old school.*».

59. **a memory like a sieve** мізки як решето

Приклад вживання фразеологізму *a memory like a sieve*: «*When it comes to grammar, I have a memory like a sieve.*».

60. **a millstone round one's neck** хомут на шиї

Приклад вживання фразеологізму *a millstone round one's neck*: «*My sister — in law has been a millstone round my neck ever since I married.*».

61. **a moral victory** моральна перемога: *a defeat that should by rights have been a victory*

62. **a mother's boy / darling** матусин синочок

Приклад вживання фразеологізму *a mother's boy / darling*: «*Andy is so spoiled by his mother, a real mother boy.*».

63. **a museum piece** музейна рідкість

Приклад вживання фразеологізму *a museum piece*: «*Jack is so proud of his old car, it is a true museum piece.*».

64. **a nagging doubt** муки сумніву

Приклад вживання фразеологізму *a nagging doubt*: «*He had a nagging doubt whether he should have let Gus go off alone to do a job that was too big for him — the job they ought to have done together.*».

65. **a new lease of life** друга молодість

Приклад вживання фразеологізму *a new lease of life*: «*Debby's change of job has given her a new lease of life. She looks several years younger now.*».

66. **a nine-days wonder** злоба дня: *something very sensational but quickly forgotten*

67. **a pitched battle** генеральна битва: *a battle in which large forces on both sides are committed*

68. **a question (a matter) of time** питання часу

Приклад вживання фразеологізму a question (a matter) of time: «*It is only a question of time before you are caught*».

69. **a rainy day** чорний день

Приклад вживання фразеологізму a rainy day: «*You must have money for a rainy day*».

70. **a rare bird / a rare animal** рідкісний птах

Приклад вживання фразеологізму a rare bird / a rare animal: «*What a rare bird visited us yesterday*».

71. **a ray of hope** промінь надії

Приклад вживання фразеологізму a ray of hope: «*This new contract seemed to be a ray of hope for Dave*».

72. **a right arm** права рука

Приклад вживання фразеологізму a right arm: «*Since mother's death, Ann has been father's right arm*».

73. **A round peg in a square hole.** (букв. «круглий кілочок в квадратному отворі») Бути не на своєму місці

74. **a round-table conference** бесіда за круглим столом

Приклад вживання фразеологізму a round-table conference: «*We had a lot of newspapermen at our last round-table conference*».

75. **a royal welcome** королівський прийом

Приклад вживання фразеологізму a royal welcome: «*When we arrived at a small village in Lapland, we were surprised at the royal welcome the villagers gave to us*».

76. **a sense of loss** почуття втрати

Приклад вживання фразеологізму a sense of loss: «*When John resigned, we all felt a strong sense of loss*».

77. **A silly goose** (букв. «Безглуздий гусак») Гусак лапчастий

78. **A Silver Jubilee** срібний ювілей: celebration of the twenty-fifth anniversary is a Silver Jubilee

79. **a Sisyphean labour (task, toil)** Сізіфова праця: an endless and fruitless task

80. **a slice of the cake** шматок пирога

Приклад вживання фразеологізму a slice of the cake: «*They are eager to have their slice of the cake after such a wonderful transaction*».

81. **a sore spot** хворе місце

Приклад вживання фразеологізму a sore spot: «*You shouldn't have mentioned his relatives. You touched a sore spot with him*».

82. **a storm in a tea-cup** буря в склянці води

Приклад вживання фразеологізму a storm in a tea-cup: «*Mary was so angry at her son for his bad behaviour and promisea to punish him, but they were soon friends again. It was all a storm in a tea-cup*».

83. **a straight answer** пряма відповідь

Приклад вживання фразеологізму a straight answer: «*Are you going to lend me the money or not? I'd like a straight answer*».

84. **a stumbling block** камінь спотикання

Приклад вживання фразеологізму a stumbling block: «*The issue of ethic was a stumbling block at their discussion*».

85. **a sucked orange** вичавлений лимон

Приклад вживання фразеологізму a sucked orange: «*After working twenty-five years for the company, Tom was discarded like a sucked orange*».

86. **a swan-song** лебедина пісня

Приклад вживання фразеологізму a swan-song: «*This composition was his swan-song*».

87. **a sweet tooth** ласун

Приклад вживання фразеологізму a sweet tooth: «*Clara had a ferocious sweet tooth, used them in the cake she was always making*».

88. **a trained eye** кинути погляд

Приклад вживання фразеологізму a trained eye: «*Dave has a trained eye for such kind of stuff*».

89. **a vicious circle** порочне коло

Приклад вживання фразеологізму a vicious circle: «*The more cruel you are, the more you will hate, and the more you will hate, the more cruel you will become — an so on in a vicious circle for ever*».

90. **a wasp waist** осина талія: *an extremely small waist*

91. **a way of life** спосіб життя

Приклад вживання фразеологізму a way of life: «*The western way of life is very different from ours. It is difficult for him to get accustomed to it.*

92. **a whipping boy** хлопчик для биття

Приклад вживання фразеологізму a whipping boy: «*They use him as a whipping boy who answers all his sisterin — law's mistakes and faults*».

93. **a white lie** брехня для порятунку

Приклад вживання фразеологізму a white lie: «*It is better to tell a white lie than to lose a friend*».

94. **a whole good hour** дуже довго

Приклад вживання фразеологізму a whole good hour: «*Mary spent a whole good hour waiting for him to finish his conversation with his mother*».

95. **a willing horse** робоча конячка: *one who is eager to work and to do other people's work as well*

96. **a wolf in sheep's clothing** вовк в овечій шкурі

Приклад вживання фразеологізму a wolf in sheep's clothing: *someone who looks respectable and harmless but whose behaviour is quite the opposite.*

97. **a word in the ear** на вухо (по секрету)

Приклад вживання фразеологізму a word in the ear: «*I was told about this like by a word in the ear*».

Анкета для опитування учнів

1. Напишіть українські фразеологізми, які найчастіше ви вживаєте.

2. Які фразеологізми ви чуєте від своїх друзів?

3. Вкажіть, які англійські фразеологізми ви чули в повсякденному житті?

4. Виберіть фразеологізми, які ви використовуєте в побуті?

- тримати язик за зубами;*
- як кіт наплакав;*
- стояти над душею;*
- як горохом об стіну;*
- п'яте через десяте;*
- одна нога тут, друга там;*
- сто раз відмір, один раз відріж;*
- вилами по воді писано.*

5. Які англійські фразеологізми ви вживаєте на уроках або зустрічали у літературних творах? Оберіть з переліку

- when pigs fly;*
- speech is silver*
- to do through fire and water;*
- the gold mean;*
- be born under a lucky star;*
- quiet as a mouse;*
- rolling in money.*

6. Чи маєте ви улюблені фразеологізми? Напишіть по 2 приклади фразеологізмів української та англійської мов.

Плани-конспекти уроків

План-конспект уроку для 9 класу

Тема: Фразеологізми англійської мови

Мета: виховувати пізнавальний інтерес до мови та повагу до культури англійськомовних країн, практикувати вміння говоріння; використовувати вивчений лексичний матеріал як в усному, так і в писемному мовленні; розвивати в учнів вміння спостереження, аналізу, порівняння та узагальнення.

Обладнання: роздатковий матеріал (картки).

ХІД УРОКУ

I. Організація класу та мовна підготовка

T: Good morning, guys! I'm glad to see you. Today we want to solve one of the most interesting topics of the English language – phraseologisms, or idioms. As we know, **phraseological unit / set expression / idiom** is a group of words that has a special meaning that is different from the ordinary meaning of each separate word. So, let's read the sentences and try to find phraseologisms among all of the words. Please, take the cards with the tasks.

- 1) In theory, good schools will grow and prosper and bad schools will go to the wall. (зазнати невдачі)
- 2) Even when they go out in the evening, they just talk shop all the time. (говорити про роботу в неробочий час)
- 3) For the second year running Ireland took the wooden spoon in the Rugby tournament. (посідати останнє місце)
- 4) It was four o'clock in the morning and London was as silent as the grave. (абсолютно тихий)

- 5) If you want to be a successful politician, you can't afford to have too many skeletons in your cupboard. (серьозный секрет)

II. Основний етап

T: : Excellent. You have coped with this task perfectly! When you liked some credentials for today. Let's deal with your references. Make words / phrases and then use them to complete the sentence below. This is a written assignment, so you have 6 minutes to do it..Use your cards again, please.

as different as in a blue moon
by from
dismissed in the clouds
have one's head chalk and cheese
Once heart

1. My sister lives in Alaska, so I only get to see her ...
(once in a blue moon)
2. *When I was at school, we had to learn passages from Shakespeare ...*
(by heart)
3. *I heard that Tom was ... his job yesterday.*
(dismissed from)
4. *You would never know they are twins. They are ...*
(as different as chalk and cheese)
5. *Jane is a daydreamer. She always ...*
(have her head in the clouds)

T: Complete the sentences with the words given below. Explain the meaning of the idioms.

- butterflies;

- bull;
- lion;
- birds;
- crocodile.

1. Ben was so nervous he had _____ in his stomach before he gave his speech. (butterflies)
2. If I go into town to visit Mark, I might as well kill two _____ with one stone and do some shopping on the way home. (birds)
3. I don't want to tell Liz the truth but I suppose it's time to take the _____ by the horns and get it over with. (bull)
4. Peter has done most of the work, so he should get the _____'s share of the money. (lion)
5. I'm sure Jean wasn't really upset; those were just _____ tears. (crocodile)

T: All right. I think it is very interesting for you to become famous with the world of English phraseological information. Let's move. Now we will try to memorize the dictionary on the topic "Food". Your task is to fill in the gaps with the correct word from the list below and then explain the meaning of each expression.

- Beans, cake, soup, potato, nutshell, tea.
 1. The children had a nap this afternoon so now they are full of ... (=energetic – beans)
 2. I thought it would be really difficult to cook that Thai recipe, but in the end it was a piece of ... (=easy – cake)
 3. A labour relation is a bit of a hot ... in our office at the moment. (=controversial – potato)
 4. It is very simple. It a ... all have to do is call them and see what they want. (=simply put – nutshell)

5. Whenever she opens her mouth, she seems to land right in the ... (= in trouble – soup)
6. I didn't go to see the film with Alex because it didn't sound like my cup of ... (= to one's taste – tea)

T: As for me, it's time to have a little rest. Let's read two short dialogues and find out why there are jokes.

I. Bob: Why are the baby strawberries crying?

Alex: Because their parents are in a jam!

*Be in a jam = to be in a difficult situation.

II. There is a holiday dinner in the house of Miss Shilly. She says to Mr. Ivanov (her Russian fellow): Help yourself to lemonade! He answers: Why I need to help myself and all the more to lemonade? I don't need any help!

*Help yourself = to take smth from the table (food, drink)

T: And now try to make in pairs the similar jokes containing following idioms. If you wish, use your own phraseologisms. If you have some difficulties, just make sentences.

be as right as rain (to feel well)

be as cool as a cucumber (to be very calm and relaxed, especially in a difficult situation)

put your hand in your pocket (to give money to charity organizations that collect money to give to poor people, ill people etc.)

your salad days (the time when you were young and had little experience of life)

Show a leg! (something that you say in order to tell someone to get out of bed)

III. Завершующий этап

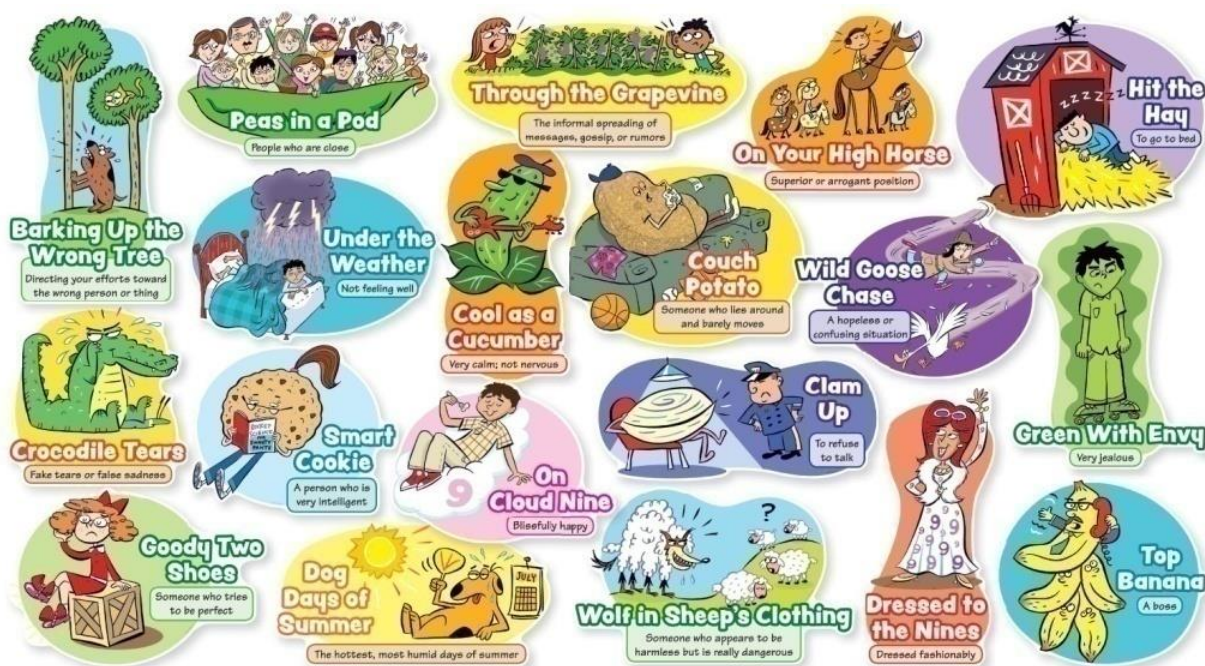
T: So our lesson is coming to the end. I hope you will remember all the information about English phraseology and the rules of its use.

Please, put down your home task for the next time.

1) Translate the sentences into English using phraseologisms.

- Любов за розрахунком не завжди покращує життя.
- Джесіка відіграє другорядну роль у роботі цієї фірми.
- Деякі з воєнних сцен – явище не з приємних, треба бути дуже сильним, щоб дивитися їх.
- Йому б краще впевнитися, що він робить усе правильно, якщо він ще хоче тут працювати.
- Команда Бена виграла матч. Тренер був надзвичайно щасливий.
- Оце така справа – машина не заводиться, а я маю виходити за 5 хв.

2) Write a short composition on the topic “Why it is important to use set expressions in our everyday conversations”. Use as many phraseologisms as possible but at the same time make sure that all the idioms are necessary and don’t overload the text.



T: Thank you for your good work today! The result of this is your knowledge and successful answers during the lesson. It was a real pleasure to work with you.

План-конспект уроку для 6 класу

Тема: Фразеологізми. Поняття про фразеологізм, його лексичне значення

Мета: Ознайомити учнів із поняттям фразеології як розділу мовознавства, фразеологізмами та їх лексичним значенням; навчити учнів знаходити фразеологічні одиниці в тексті, пояснювати їх значення; розвивати логічне та образне мислення учнів; збагачувати та вдосконалювати словниковий запас учнів; виховувати мовну культуру, любов до рідної мови, здатність долати перешкоди та досягати результатів.

Завдання. Після уроку учні зможуть:

- дати визначення понять: фразеологія, фразеологізм;
- користуватися фразеологічним словником;
- виділяти стійкі словосполучення в реченнях та текстах, інтерпретувати їх значення;
- наводити приклади фразеологізмів, використовувати їх у власному мовленні;
- добирати фразеологічні синоніми й антоніми.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, роздатковий матеріал (картки), запис на дошці, відеоматеріали та мультимедійна презентація.

Хід уроку

I. Організаційний момент. Створення позитивного настрою.

Доброго дня, діти. Продзвенів дзвінок та почався наш урок. Поверніться, посміхніться, на урок наш пробудіться. Ми закінчили з вами вивчати дуже цікавий розділ «Лексикологія», і сьогодні знайомимось з ще одним, не менш цікавим – «Фразеологія».

II. Мотивація навчальної діяльності (слайд 2).

Отож, запишемо тему та мету нашого уроку (Слайд №1). Що ж вивчає «Фразеологія»? Поглянемо на екран та спробуємо знайти фрази, які, на вашу думку, можуть дорівнювати за лексичним значенням одному слову (на слайді №2 записаний діалог з використанням фразеологізмів).

Слайд №2.

- Дідусю, давай купимо отого великого Діда Мороза!
 - Я б, онучку, з радістю, але нам він не по кишені.
 - Та нічого, ми його в руках понесемо.
 - Як ми його понесемо, у нас в кишені вітер гуляє!
 - А ти вітер на вулицю виштовхай!
-
- Діти, знайдіть у цьому діалозі фрази головних героїв, які можна замінити одним словом за значенням (учні знаходять та пояснюють, що означають ці фрази, та замінюють одним словом): не по кишені – дорого; в кишені вітер гуляє – безгрошів'я.

III. Засвоєння опорних знань.

1. Отже, шановні діти, запишіть у зошитах визначення понять «Фразеологія» та «Фразеологізм» (Слайд №3).

Фразеологія – розділ мовознавчої науки, який вивчає фразеологізми.

Фразеологізм – стійке сполучення слів, яке за значенням дорівнює одному слову. Наприклад, розбити глек – посваритися; за царя Гороха – давно.

2. Робота з теоретичним матеріалом, що міститься в підручнику (стор.37).

3. Хвилинка перепочинку.

Загадки.

1. Ним можна клювати, як дзьобом; його задирають, коли зазнаються; його можна всунути будь-куди.

2. Через них пролітають, як через отвір; вони не квіти, а в'януть; їх розвішують, як білизну, особливо дуже довірливі.
3. . Він коневі не товариш і дружній череді не страшний; скільки його не годуй, він усе у ліс дивиться; інколи він буває в овечій шкурі; як його бояться, то в ліс краще не ходити.
4. Він може довести до Києва і далі; його можна нагострити, як ніж; схожий він на лопату, особливо у балакучих.
5. На нього кидають слова і гроші, коли їх не цінують; його радять шукати у полі, коли хтось безслідно зник; він є в голові легковажної, несерйозної людини.

Відповіді: ніс, вітер, язик, вуха, вовк.

4. Колективна робота. Робота біля дошки. Завдання з ключем (додаток 1).

З кожної групи словосполучень випишіть фразеологізм. Виберіть із довідки значення виписаних фразеологізмів. З перших літер лексичних значень прочитайте слово.

1. Як кіт наплакав; як дощ наплакав; як горобець наплакав.
2. Проковтнути горох; проковтнути язик; проковтнути слину.
3. Замилювати боки; замилювати очі; замилювати спину.
4. Ні світ ні полудень; ні світ ні зоря; ні світ ні тьма.
5. Макітра розуму; глек розуму; тарілка розуму.

Довідка. Мало; замовкнути; розумний; удосвіта; обманювати (ключ – розум).

Слово вчителя. Ми з вами перейшли болото й ступили на неторовані шляхи Фразеології. З легкістю пройдемо ними, коли навчимося користуватися фразеологічними словниками.

5. Пояснення вчителя про фразеологічний словник, його структуру (Слайд 4).

Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. – Київ : Освіта, 1998. – 224 с.

Будова словника. Дбаючи про раціональний спосіб розміщення виразів та зручність користування словником, автори відмовились від алфавітного принципу подачі фразеологізмів. Окремі фразеологізми групуються навколо стрижневого (заголовного, опорного) слова-компонента, яким звичайно виступає іменник.

IV. Закріплення вивченого матеріалу.

1. Робота з підручником. Виконання вправи біля дошки (вправа № 88).

2. Діти, ділимося на три команди та зіграємо гру «Закінчи фразеологізм» (яка з команд дасть більше відповідей, ті й перемогли):

(Слайд №5)

Решетом воду...(носити).

П'яте колесо...(до воза).

Чужими руками...(жар загібати).

З миру по нитці...(голому сорочка).

На злодієві...(і шапка горить).

Триматися на...(чесному слові).

Сім п'ятниць...(на тиждень).

Шила в мішку...(не сховаєш).

І швець, і жнець ...(і на дуду грець).

Товкти воду...(в ступі).

4. Робота в парах. Тестове завдання (слайд 6, додаток 2).

Дібрати до поданих фразеологізмів синонімічні (I пара), антонімічні (II пара).

I пара

1. Рукою подати.	Д. Хоч греблю гати.
2. Море по коліна.	Б. Хоч трава не росте.
3. Як п'яте колесо до воза.	А. Не за морями.
4. Робити з мухи слона.	Г. Як торішній сніг.
5. Кури не клюють.	В. Згущувати фарби.

II пара

1. Грати першу скрипку.	Д. Пасти задніх.
2. Не викурити ладаном.	Б. Під самим носом.
3. Ні до холодної води не братися.	Г. Язик без кісток.
4. Не видавиш слова.	В. За гаряче й студене хапатися.
5. За тридев'ять земель.	А. Не заманити й калачем.

V. Рефлексія.

Мікрофон.

- Чи досягли сьогодні на уроці поставленої мети?
- Чого навчилися?
- Що нового дізналися?

Бесіда.

- Що таке фразеологізми?
- Де використовуються фразеологічні звороти?
- Як називається розділ мовознавства, що вивчає фразеологізми?

VI. Оцінювання. Домашнє завдання

Вивчити теоретичний матеріал у зошиті та підручнику (стор.37), (вправа № 96).

Список використаної літератури

1. Глазова О. П. Українська мова: підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. П. Глазова. – Київ : Освіта, 2016. – 240 с.
2. Гуль В. В. План-конспект з української мови для 6 класу «Фразеологізми. Поняття про фразеологізм, його лексичне значення»/ В. В. Гуль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://metodportal.com/node/70330>
3. Дубова А. В. Поняття про фразеологізм, його лексичне значення. Ознайомлення із фразеологічним словником. Урок з української мови для 5

класу / А. В. Дубова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/mova/34212/

4. Кулина Л. М. Поняття про фразеологізм, його лексичне значення / Л. М. Кулина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kulinaukr.blogspot.com/2015/02/blog-post_17.html

5. Міщенко Н. А. Розробка уроку з української мови у 6 класі (з українською мовою навчання) за підручником О. В. Заболотного «Українська мова 6 клас» / Н. А. Міщенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/konspekt-uroku-ukra-nsko-movi-dlya-6-klasu-na-temu-frazeologizmi-ponyattya-pro-frazeologizm-yogo-leksichne-znachennya-5793.html>

6. Семенов О. Урок української мови у вимірах педагогічної дії [Текст] : [навчально-методичний посібник] / О. Семенов ; Міністерство освіти і науки України, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка ; [рец.: Л. Мацько, Т. Симоненко, В. Статівка]. – Суми : [Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка], 2015. – 232 с.

7. Система вправ і завдань для вивчення фразеологізмів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.startpedahohika.com/sotems-199-3.html>

8. Федоренко В. Л. Енциклопедія інтелектуальних ігор на уроках української мови / В. Л. Федоренко. – Харків : Основа, 2007. – 432 с.

9. Фразеологізми. Поняття про фразеологізм, його лексичне значення. Ознайомлення з фразеологічним словником (6 клас. Українська мова) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.schoollife.org.ua/frazeologizmy-ponyattya-pro-frazeologizm-jogo-leksichne-znachennya-oznajomlennya-z-frazeologichnym-slovnykom-6-klas-ukrayinska-mova/>